

„Grobowe chorążyny ścielą fata łoże”. Oprawa uroczystości pogrzebowych Anny z Potockich Mniszkowej w przemyskim kościelnie Dominikanów w 1758 roku

Rafał NESTOROW

Instytut Sztuki, Polska Akademia Nauk
<https://orcid.org/0000-0002-8626-2356>

ABSTRAKT W artykule omówiono oprawę wizualną oraz program ideowy uroczystości funeralnych, zorganizowanych w kościele Dominikanów w Przemyśle w 1758 r., związanych z pochówkiem Anny z Potockich Mniszkowej (ok. 1740–1758). Uroczystości te zorganizował pogrążony w żałobie mąż Adam Józef Mniszek (1721–1784), chorąży nadworny koronny. Opis pogrzebu wraz z trzema dołączonymi do niego rycinami ukazującymi okazjonalną dekorację w przemyskiej świątyni należy do nielicznych zachowanych druków tego rodzaju z terenów XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej. Dekoracje te, choć od wielu lat wzmiankowane w literaturze przedmiotu, nie doczekały się dotąd wyczerpującego omówienia. Okazała efemeryczna architektura, powstała z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej, jest nie tylko ciekawym przyczynkiem do dziejów nieistniejącego przemyskiego kościoła Dominikanów w XVIII stuleciu, lecz także wskazuje na niezwykle ważną koegzystencję słowa i obrazu w programach treściowych nowożytnych dekoracji pogrzebowych.

SŁOWA-KLUCZE Anna z Potockich Mniszkowa, Mikołaj Tereński, Tomasz Aleksander Małyszko, Johann Michael Lohmann, kościół Dominikanów w Przemyśle, uroczystości funeralne w Rzeczypospolitej XVIII w., *castrum doloris*, katafalk, architektura okazjonalna

ABSTRACT “*A Graveyard Bed Has Fate Made for Madam Standard-Bearer.*” *The Setting of the Funeral Ceremonies of Anna Mniszek née Potocka Held in the Dominican Church in Przemyśl in 1758.* The article discusses the visual setting and the ideological programme of the funeral ceremonies held in the Dominican church in Przemyśl in the year 1758 in connection with the interment of Anna Mniszek née Potocka (ca. 1740–1758). These ceremonies were organised by her grieving husband, Adam Józef Mniszek (1721–1784), the Court Standard-Bearer of the Crown. The description of the funeral with the appendix of three prints showing the occasional decoration in the Przemyśl church belongs to the few extant printed documents of this kind, originating from the territory of the 18th-century Commonwealth. Although for many years mentioned in specialist literature, these decorations have so far not been discussed in detail. The imposing ephemeral architecture whose construction was occasioned by the funeral of Anna Mniszek née Potocka is not only an interesting addendum to the 18th-century history of the no longer extant Dominican church in Przemyśl, but also points to the extremely significant coexistence of the word and the image in the ideological content of funeral decorations in the early modern era.

KEYWORDS Anna Mniszek née Potocka, Mikołaj Tereński, Tomasz Aleksander Małyszko, Johann Michael Lohmann, Dominican church in Przemyśl, funeral ceremonies in the 18th-century Commonwealth, *castrum doloris*, catafalque, occasional architecture

W ROKU 1758 w przemyskim kościele Dominikanów odbyły się uroczystości pogrzebowe Anny z Potockich Mniszkowej. Otrzymały one bogatą oprawę wizualną znaną z drukowanego opisu *pompa funebris* magnatki, opatrzonego czterema rycinami przedstawiającymi kompozycję heraldyczną, *castrum doloris*, przekrój wnętrza oraz widok ołtarza głównego. Ryciny mają wyjątkową wartość dokumentacyjną, ponieważ są jedynym ikonograficznym świadectwem ilustrującym wygląd nieistniejącej już świątyni dominikańskiej, która obok przemyskiej katedry była głównym miejscem pochówku okolicznej szlachty i magnaterii.

Uroczystości związane z pogrzebem Anny z Potockich Mniszkowej są od dawna odnotowywane w literaturze poświęconej architekturze okazjonalnej związanej ze staropolskimi pogrzebami. Na anonimowe opisanie uroczystości pogrzebowych chorążyny koronnej, wydane w przemyskim kolegium jezuitów w 1758 r., jako pierwszy zwrócił uwagę wybitny znawca tematyki funeralnej Juliusz A. Chrościcki. W artykule z 1963 r. omówił on pokrótce ów starodruk i podkreślił wagę kazań oraz relacji pogrzebowych dla badań historyków sztuki. Opublikował również trzy zamieszczone w nim ryciny autorstwa przemyskiego grafika Jana Michała Lohmanna, ukazujące katafalk, dekorację nawy oraz ołtarza głównego. Autor przytoczył fragment opisu okazjonalnej dekoracji i zwrócił jednocześnie uwagę, że zarówno ryciny, jak i zamieszczony w starodruku opis dają przesłanki do odtworzenia wyglądu nieistniejącej przemyskiej świątyni. Ponadto przywołał drukowane kazanie pogrzebowe ks. Tomasza A. Małyszki¹. O efemerycznej dekoracji stworzonej na potrzeby

pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej Chrościcki wspominał również w swojej fundamentalnej pracy *Pompa funebris*, w której opublikował po raz kolejny rycinę przedstawiającą katafalk oraz fragment ryciny z widoczną dekoracją nawy². Na ustaleniach Chrościckiego oparł się Józef T. Frazik w artykule „*Pompa funebris w ziemi przemyskiej*”³. Rycina z przedstawieniem *castrum doloris* Anny z Potockich Mniszkowej została zaprezentowana na wystawie *Przeraźliwe echo trąby żałosnej do wieczności wzywającej. Śmierć w kulturze dawnej Polski od średniowiecza do końca XVIII wieku* (2000). Maria Zychowicz w nocie katalogowej ograniczyła się do ogólnikowego opisu ryciny, ale przy tym wskazała na dwie pozostałe, dołączone do drukowanego opisu pogrzebu. Co istotne, w bibliografii nie został uwzględniony ani artykuł Chrościckiego, ani oba teksty Frazika⁴. Na druk z opisem pogrzebu Anny z Potockich zwrócili uwagę także Jakub Sito i Piotr Krasny w tomie *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* poświęconym sakralnej architekturze Przemyśla. Wzmiankowali go przy okazji omawiania historii nieistniejącego kościoła Dominikanów, a także opublikowali dwie ryciny przedstawiające ołtarz i katafalk z egzemplarza przechowywanego w bibliotece Franciszkanów-Reformatów w Przemyśle⁵. Rycinę z przedstawieniem katafalku Anny z Potockich Mniszkowej zamieścił w artykule dotyczącym uroczystości pogrzebowych w Przemyśle Jerzy Motylewicz w 2006 r.⁶ W roku 2018 Hanna Osiecka-Samsonowicz, autorka syntetycznego opracowania pogrzebowego *theatrum* w XVIII-wiecznej Polsce, zauważyła, że katafalk wystawiony z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej należy do najciekawszych konstrukcji tego typu

1. Juliusz A. Chrościcki, „«Castris et astris»». Kazania i relacje pogrzebowe jako źródła historii sztuki”, *Biuletyn Historii Sztuki* 30, nr 3 (1963), s. 385, 394, il. 3 na s. 388, il. 4 na s. 389.
2. Juliusz A. Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974), s. 203, 205, 245, 247, 304, il. 132 na s. 181, il. 94 na s. 150.
3. Józef T. Frazik, „*Pompa funebris w ziemi przemyskiej*”, *Przemyskie Zapiski Historyczne* 3 (1985), s. 84–85. Zob. też: id., „Kościół i klasztor Dominikanów w Przemyśle”, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury* 19 (1985), s. 170–171; id., „Znaczenie źródłowe tzw. Kroniki Kołkiewicza z połowy XVII w.”, *Przemyskie Zapiski Historyczne* 4–5 (1987), s. 53.
4. Maria Zychowicz, „Dekoracje na pogrzebie Anny Mniszkowej w kościele dominikanów w Przemyśle”, w: *Przeraźliwe echo trąby żałosnej do wieczności wzywającej. Śmierć w kulturze dawnej Polski od średniowiecza do końca XVIII wieku*, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, red. Przemysław Mrozowski (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2000), s. 160 (kat. III 29).
5. *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 10: *Miasto Przemyśl*, red. Jakub Sito, z. 1: *Zespoły sakralne*, oprac. Piotr Krasny, Jakub Sito (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2004), s. 44, 130, il. 441, 442.
6. Jerzy Motylewicz, „Uroczystości pogrzebowe w Przemyśle w XVI i XVII wieku”, *Kresy Południowo-Wschodnie. Rocznik Przemyskiego Centrum Kultury i Nauki Zamek*, 3/4, z. 1 (2005/2006), il. na s. 183.

zrealizowanych na terenie Rzeczypospolitej⁷. Opis pogrzebu Mniszkowej Osiecka-Samsonowicz przywołała raz jeszcze w artykule z 2019 r., w którym opublikowała też rycinę z przedstawieniem ołtarza i katafalku⁸. Ponadto ryciny z pogrzebu zostały opublikowane w 2022 r. w pracy Jerzego Motylewicz dotyczącej społeczeństwa Przemyśla w XIV–XVIII w. jako ilustracje do podrödziału poświęconego pogrzebom mieszczańskim⁹.

Wydawać by się mogło, że problematyka związana z dekoracją pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej została wyczerpująco przedstawiona w dotychczasowej literaturze. Ponowna lektura zachowanych egzemplarzy druku pozwala jednak na bardziej dogłębną rekonstrukcję architektury okazjonalnej i odczytanie

jej rozbudowanego programu ideowego, jak również odtworzenie przebiegu uroczystości pogrzebowych¹⁰. Jest to szczególnie interesujące z uwagi na dołączone do starodruku ryciny, nieczęste w publikacjach opisujących dekoracje i przebieg staropolskich pogrzebów. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w dotychczasowych badaniach nad pogrzebowymi dekoracjami okazjonalnymi autorzy – na ogół historycy sztuki – koncentrowali się przede wszystkim na odtworzeniu wyglądu dekoracji efemerycznej, mniej miejsca poświęcali natomiast programowi ideowemu¹¹, wyrażonemu najczęściej w alegorycznych przedstawieniach rzeźbiarskich i malarskich, a także w rozbudowanych dekoracjach heraldycznych oraz emblematycznych opatrzonych

7. Hanna Osiecka-Samsonowicz, „Magia życia i śmierci w pogrzebowym teatrum w Rzeczypospolitej w XVIII wieku”, w: *Oświecenie nieoświecone. Człowiek, natura i magia*, red. Danuta Kowalewska, Agata Roćko, Filip Wolański (Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2018), s. 117.

8. Hanna Osiecka-Samsonowicz, „«Z wielką pompą do nieba» – pogrzebowe «theatrum» w Rzeczypospolitej w XVIII wieku”, *Rocznik Historii Sztuki* 44 (2019), s. 208, il. 2 na s. 209, il. 4 na s. 210, <https://10.24425/rhs.2019.131209>. Niestety w publikacji wkradły się dwa błędy. Anonimowy druk z relacją pogrzebu został błędnie przypisany ks. Tomaszowi A. Małyszce, który w rzeczywistości był autorem kazania pogrzebowego (na ten temat niżej). Ilustrację 3, ukazującą ołtarz z przemyskiego kościoła Dominikanów, podpisano jako dekorację ołtarza w kolegiacie zamojskiej opracowaną przez ks. Pawła Giżyckiego z okazji pogrzebu Tomasza Józefa Zamoyskiego w 1726 r.

9. Jerzy Motylewicz, *Spółeczeństwo Przemyśla w XIV–XVIII wieku*, t. 2 (Przemyśl: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyśle, 2022), s. XXXI. Niestety i tu w podpisie pojawił się błąd: ilustrację z przedstawieniem ołtarza podpisano jako ukazującą katafalk.

10. *Opisanie pogrzebu J.W.J.MCI Pani Anny z Potockich Mniszkowy Chorążyny Nadworney Koronney w Przemyśle w drukarni J.K.MCI Roku Pańskiego 1758* [Przemyśl: Drukarnia Jezuitów, 1758]. Pod tym tytułem zamieszczone były trzy oddzielne dzieła: 1. *Opisanie czterodniowego pogrzebu s.p. Jaśnie Wielmożney Imci Pani Anny z Potockich Mniszkowy, Chorążyny Nadworney Koronney, Starościny Mostowskiej, w kościele przemyskim WW. OO. Dominikanów zaczętego 4. dnia września, Roku Pańskiego 1758*, k. 6. nlb.; 2. *Kazanie pogrzebowe nieznośny w wielu stanach żał y szkodę przez śmierć Jaśnie Wielmożney Jeymości Pani Anny z Potockich Mniszkowy, Chorążyny Nadworney Koronney Mostowskiej &c. Starościny ogłaszające, w Kościele WW. OO. Dominikanow Konwentu Przemyskiego, podczas Solennych Czterodniowych Exekwiy miane przez X. Tomasza Alexandra Małyszka, utriusque juris doktora, kanonika katedralnego przemyskiego. Dnia 5. września, Roku Pańskiego 1758. w Przemyśle, w Drukarni Jego Królewskiej Mości*, k. 11 nlb.; 3. *Mowa na tym pogrzebie miana przez JW. Michała z Bużenina Mniszka starostę przystańskiego, posła na sejm walny warsz (awski). z w(oje)w(ó) dztwa ruskiego a ziemi lwowskiej*, k. 2. Zachowane są również pojedyncze rozdziały tego dzieła funkcjonujące jako samodzielne starodruki, m.in. w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. Z tych egzemplarzy korzystano przy pisaniu poniższego artykułu. Egzemplarze znajdujące się w zbiorach Uniwersytetu Warszawskiego oraz lwowskiego Ossolineum odnotował Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 12, z. 1–2 (Kraków: Druk. Uniw. Jagiellońskiego, 1907), s. 462; zob. też: Anna Siciak, *Druki przemyskie 1754–1939. Bibliografia publikacji polskich, niemieckich, węgierskich, francuskich oraz żydowskich i ukraińskich wydanych alfabetem łacińskim* (Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyśle, 2002), s. 164 (kat. 504).

11. W swojej pracy Chrościcki poświęcił cały rozdział programom ideowym dekoracji (*Pompa funebris*, s. 226–256). W większości opracowań monograficznych są one traktowane na ogół dość powierzchownie, ich autorzy ograniczają się najczęściej do przedstawienia ogólnego konceptu.

sentencjami i opisującymi je kilkustrofowymi wierszami, które tworzyły stemmaty¹².

O Annie z Potockich Mniszkowej jak dotąd niewiele pisano¹³. Wiadomo, że była córką Michała Potockiego z Podhajec (zm. 1749) i Marcjanny z Ogińskich (1713–1766)¹⁴. W 1756 r. wyszła za mąż za znacznie od niej starszego Adama Józefa Mniszka (1721–1784), chorążego nadwornego koronnego¹⁵, i niestety już w dwa lata po zamążpójściu zmarła, mając zaledwie 18 lat. Niespełna pięć miesięcy wcześniej umarła jej jedyna córka, Ludwika. Pomimo młodego wieku Anna musiała być osobą wykształconą. Nie bez przyczyny na jednej z tablic umieszczonych na *castrum doloris* w wierszowanej inskrypcji chwalono jej „w naukach wszelakich ćwiczenia”, znajomość historii,

geografii oraz języków obcych. Tę ostatnią umiejętność podkreślił również w kazaniu ks. Małyszko, który pisał, że „prócz ojczystego z słów wyborem, łacińskiego co z większą, a z niemieckiego, francuskiego doskonałą wiadomość miała”¹⁶. Zwrócono również uwagę na podróż oraz związaną z nią „wiadomość wszelkich krajów nad płec i nad lata”. Anna z Potockich Mniszkowa zmarła – jak podano w treści opisu pogrzebu i wygłoszonym kazaniu – 18 kwietnia 1758 r. Datę tę potwierdzono w anonsie zamieszczonym w „Kuryerze Polskim”, z dodatkową informacją o miejscu śmierci chorążyny – pałacu męża w Miżyńcu¹⁷.

Relacja z jej pogrzebu jest jednym z zaledwie kilku znanych opisów tego typu uroczystości, jakie miały

12. Bartłomiej Czarski, *Stemmaty w staropolskich książkach, czyli rzecz o poezji heraldycznej* (Warszawa: Muzeum Pałac Króla Jana III w Wilanowie, 2012). Warto nadmienić, że dekoracje emblematyczne zdobiące druki pogrzebowe są analizowane przez historyków literatury. Zob. Janusz Pelc, *Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych* (Kraków: Universitas, 2002), s. 300–306; Marek Skwara, *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku* (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1999); id., *Polskie drukowane oracje pogrzebowe XVII wieku. Bibliografia* (Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2010); Jadwiga Bednarska, *Z dziejów polskiej ilustracji panegirycznej pierwszej połowy XVII wieku*, cz. 2: *Problematyka stylistyczno-formalna polskiej panegirycznej ilustracji książkowej* (Katowice: Muzeum Śląskie w Katowicach, 2005); Michał Kuran, „Obraz i słowo w kazaniu Aleksandra Dubowicza pod tytułem «Wyprawienie osoby...» upamiętniającym postać Janusza Skumina Tyszkiewicza”, *Terminus* 14, z. 15 (2012), s. 119–135. Na trudność w badaniu dekoracji emblematycznych zarówno przez historyków sztuki, jak i historyków literatury wielokrotnie zwracała uwagę Magdalena Górka; zob. ead., „Ut pictura emblema? Teoria i praktyka”, w: *Ut pictura poesis / Ut poesis pictura. O związkach literatury i sztuk wizualnych od XVI do XVIII wieku*, red. Alicja Bielak, opieka naukowa Paweł Stępień (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013), s. 31–46; ead., „The Definition of the Emblem: Models and Norms of the Genre. The Polish Perspective”, tłum. Benjamin Koschalka, w: *Non-Classical Genres. Theory and Practice*, red. Joanna Krauze-Karpińska, Magdalena Piskala (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2022), s. 149–162.

13. Poświęcony magnatce monograficzny artykuł Brigity Žuromskaitė nie przynosi niemal żadnych nowych informacji, oparto go na opisie pogrzebu oraz kazaniu ks. Małyszki. Obydwa źródła nie zostały w pełni wykorzystane, a autorka nie cytuje żadnej pozycji, w której owe druki były omawiane. Zob. Brigita Žuromskaitė, „Nieznana erudytką Rzeczypospolitej Anna z Potockich Mniszkowa – obraz XVIII-wiecznej kobiety”, w: *Oczekiwanie kobiet i wobec kobiet. Stereotypy i wzorce kobiecości w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, red. Bożena Płonka-Syroka, Janina Radziszewska, Aleksandra Szlagowska (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2007), s. 277–286.

14. Hanna Dymnicka-Wołoszyńska, *Adam Józef Mniszek (1721–1784)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21 (Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1976), s. 488 (tu informacja, że Anna z Potockich zmarła bezdzietnie). W biogramie Michała Potockiego brak wzmianki o córce Annie; zob. Andrzej Link-Lenczowski, Ewa Szklarska, *Potocki Michał (zm. 1749)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 28 (Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1984–1985), s. 97–101. Informacji o córce nie podał również w swoim herbarzu Kacper Niesiecki; zob. Kasper Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. Jan Nepomucen Bobrowicz, t. 8 (Lipsk: Nakład i druk Breitkopf i Haertel, 1841), s. 441.

15. *Kazanie pogrzebowe nieznośny w wielu stanach żał y szkodę przez śmierć Jaśnie Wielmożney Jeymości Pani Anny z Potockich Mniszkowej*, k. C.

16. Ibid., k. B3.

17. „Z Przemyśla d. 19. Aprilis”, *Kuryer Polski*, nr 18 (1758), s. nlb. 2.

1 Frans Hogenberg, panorama Przemyśla w *Civitates orbis terrarum* Georga Brauna (Coloniae Agrippinae 1618), fragment z widokiem kościoła Dominikanów. Fot. domena publiczna

miejsce w XVIII-wiecznym Przemyślu. Przekaz ten jest tym bardziej cenny, że egzekwie odbyły się w nieistniejącej dziś dominikańskiej świątyni pw. Zwiastowania NMP, należącej do najliczniejszego zgromadzenia zakonnego w Przemyślu i będącej jednym z najstarszych i najważniejszych kościołów tego królewskiego miasta. Zespół dominikański znajdował się w zachodniej części miasta, poniżej ulicy Grodzkiej, na tarasach opadających od podnóża Góry Zamkowej ku Sanowi. W okresie nowożytnym gotycką świątynię (budowaną w latach 1471–1526, poświęconą 1547), w której przechowywana była otoczona kultem alabastrowa rzeźba Madonny (wedle tradycji przywieziona z Kijowa przez św. Jacka), otaczał wieniec kaplic fundowanych

przez miejscową szlachtę z przeznaczeniem na miejsce pochówku¹⁸. Świątynia ta widoczna jest na idealizowanej rycinie (datowanej na ok. 1598–1617) przedstawiającej panoramę Przemyśla (*Premislia Celebris Russiae Civitas*), zamieszczonej w dziele Georga Brauna *Civitates orbis terrarum* (il. 1). Ukazano ją jako budowlę orientowaną, z trójjprzęślowym jednonawowym korpusem i węższym, prostokątnie zamkniętym dwuprzęsłowym prezbiterium, ze schodkowymi szczytami, o elewacjach artykułowanych pilastrami lub płaskimi skarpami. W 1638 r. świątynię wraz z klasztorem strawił pożar. W latach 1639–1645 została odbudowana w szacie barokowej przez sprowadzonego z Krosna architekta Vincenza Petriniego¹⁹. Dzięki opisowi uroczystości

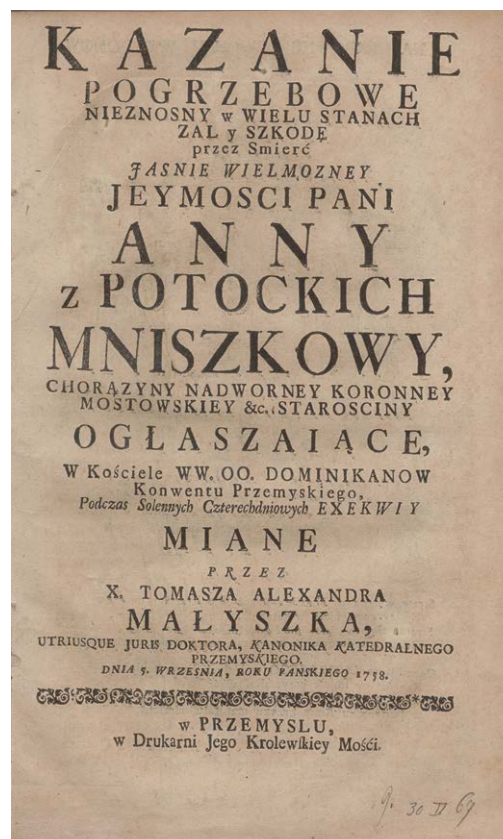
18. Kościół Dominikanów był drugą najważniejszą nekropolią po przemyskiej katedrze; zob. Frazik, „*Pompa funebris w ziemi przemyskiej*”, s. 77–98. Jacek Krochmal, „Przemyskie testamenty staropolskie”, *Rocznik Historyczno-Archiwalny* 6 (1989), s. 141–143; Jerzy Motylewicz, *Spółeczeństwo Przemyśla w XVI i XVII wieku* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005), s. 341–343.

19. Sadok Barącz, *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, t. 2 (Lwów: Nakł. W. Manieckiego, 1861), s. 325–326, 523; id., *Archiwum WW. OO. Dominikanów w Jarosławiu* (Lwów: Nakł. Wydawcy, 1884), s. 75–204; Frazik, „Kościół i klasztor Dominikanów w Przemyślu”, s. 103–116; id., „Znaczenie źródłowe tzw. Kroniki Kołkiewicza z połowy XVII w.”, s. 35–54; *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 10: *Miasto Przemyśl*, red. Jakub Sito, z. 1: *Zespoły sakralne*, s. 130–131; Jacek Malczewski, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku. Powstanie, zagospodarowanie, układy przestrzenne* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006), s. 324–325; Michał Rożek, „Petroni (Pedroni) Vincenzo”, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 20 (Kraków–Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1989), s. 689 (tamże wcześniejsza literatura). Na temat średniowiecznej świątyni dominikańskiej w Przemyślu zob. też: Jacek Krochmal, „Kościół katolickie w Przemyślu w latach 1375–1412”, *Rocznik Przemyski* 32, z. 1 (1996), s. 16–17; Tadeusz M. Trajdos, „Dominikanie

pogrzebowych Anny z Potockich Mniszkowej oraz towarzyszącym mu rycinom wiadomo, że budowla składała się z trójpłaszczyznowej nawy i dwupłaszczyznowego prezbiterium wydzielonego arkadą tęczową, była długa na około 35 m i wysoka na około 6 m. We wnętrzu ściany, opięte toskańskimi pilastrami wspierającymi belkowanie, dźwigały sklepienie kolebkowe z lunetami przeprutymi prostokątnymi oknami.

Grób rodzinny Mniszków znajdował się najprawdopodobniej w kaplicy pw. św. Jacka – grobowej kaplicy Elżbiety z Ossolińskich, stryjecznej prababki Adama Mniszka (jego matką była Anna Ossolińska), wielkiej dobrodziejki konwentu przemyskiego²⁰. Kaplica ta była usytuowana po prawej stronie nawy, obok kaplicy Stadnickich²¹. Ciało Anny z Potockich Mniszkowej złożono w rodzinnym grobowcu już 25 kwietnia, jak odnotowano w „Kuryerze Polskim”²². Okazała ceremonia pogrzebowa odbyła się około cztery i pół miesiąca po śmierci Anny; być może czas ten był potrzebny na odpowiednie przygotowanie uroczystości. Z okazji pogrzebu nie tylko odnowiono rodzinną kaplicę, lecz także dokonano niewielkich prac w kościele, m.in. wyłożono kapitele, co wyraźnie zaznaczono w drukowanej relacji.

Na temat przebiegu pogrzebu nie mamy wielu informacji, poza skrótowym opisem zawartym w omawianym źródle. Uroczystości trwały cztery dni (4–8 IX 1758). Msze przy licznych ołtarzach rozpoczynały się o piątej rano, a kończyły około godziny drugiej po południu. Pierwszego dnia, po uroczystych śpiewach, mszę odprawił bp inflancki Antoni Kazimierz Ostrowski, koadiutor kujawski. Kazanie miał wygłosić kanonik przemyski Tomasz A. Małyszko, aczkolwiek ze względu na atak choroby duchownego przełożono je na następny dzień. Po kondukcie pogrzebowym mowę wygłosił Michał

2 Strona tytułowa druku *Kazanie pogrzebowe nieznośny w wielu stanach żal y szkodę przez śmierć Jaśnie Wielmożney Jeymości Pani Anny z Potockich Mniszkowey, Chorążyny Nadworney Koronney Mostowskiej &c. Starościny ogłaszające [...] miane przez X. Tomasza Alexandra Małyszka [...]* (Przemyśl 1758), Kraków, Biblioteka Jagiellońska

Mniszek, starosta przysański. Kolejnego dnia mszę koncelebrował bp przemyski Wacław Hieronim Sierakowski, „zaległe” kazanie wygłosił ks. Małyszko (il. 2, 3). Trzeciego dnia „przy kapeli swoich głosów z wybornych

- w średniowiecznej diecezji przemyskiej”, *Przemyskie Zapiski Historyczne* 21 (2017), s. 46–57, 68; Wioletta Zawitkowska, „Święty Jacek Odrowąż i jego związki z Przemyślem”, w: *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, red. Antoni Barciak (Katowice: Wydawnictwo PAN, 2008), s. 61–63, 65–72; Grzegorz Klebowicz, „Klasztory w przestrzeni miejskiej Przemyśla od średniowiecza do lat osiemdziesiątych XVIII stulecia”, w: *Historia, ludzie i miejsca. Księga pamiątkowa Profesora Henryka Gapskiego*, red. Robert Kozyrski (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019), s. 344–345, 350–351; id., *Parafie i wspólnoty zakonne (archi)diecezji przemyskiej XIV–XXI w.* (Przemyśl: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, 2020), s. 18, 67–68.
20. Frazik, „Znaczenie źródłowe tzw. Kroniki Kołkiewicza z połowy XVII w.”, s. 51 (tu jedynie informacja o wzniesieniu kaplicy dla Elżbiety z Ossolińskich, żony Konstantego Korniaкта).
21. Kaplicę tę Elżbieta z Ossolińskich ufundowała 24 IV 1624 r. z przeznaczeniem na mauzoleum męża – Konstantego Korniaкта. Fundatorka zobowiązywała się do całkowitego wybudowania kaplicy, jej należytego wyposażenia, m.in. wzniesienia ołtarza. Ponadto zapisała 4000 zł, z roczną prowizją 300 zł na intencje mszalne za duszę zmarłego małżonka; zob. Barącz, *Archiwum WW. OO. Dominikanów w Jarosławiu*, s. 97.
22. „Z Przemyśla d. 26 Apr.”, *Kuryer Polski*, nr 19 (1758), s. nlb. 2.

głosów złożonych” mszę prowadził bp koadiutor grekokatolicki Onufry Szumlański. Ostatniego dnia nabożeństwo sprawował bp pomocniczy przemyski Andrzej Pruski. Na uroczystości pogrzebowe nie przybyło wielu z zaproszonych gości, głównie z uwagi na odbywające się w tym czasie sejmiki. Wystawne biesiady zorganizowano w pałacu Mniszków, w którym „goście przez te wszystkie dni na sali pałacu J.W. Chorążego nadw. koronnego obficie traktowani byli u stołów cukrami i piękną inwencją w herby rodziny tak J.W.W. Potockich i Mniszków jako i przytomnych pryncypalnych gości misterne wyrobione zastawionych”²³ (il. 4).

CASTRUM DOLORIS

Pod arkadą łuku tęczowego kościoła ustawiono okazałe *castrum doloris*, rozplanowane zapewne na rzucie herbowej Pilawy Potockich, której dłuższe ramiona były ujęte ukośnie dostawionymi, zryzalitowanymi postumentami połączonymi wklęsłą ścianką (il. 5). Całość miała około 4 m długości, 2,5 m szerokości i około 1,8 m wysokości. Struktura była marmoryzowana w kolorze szafirowym ze złotym żyłkowaniem i złożonymi bazami, a gzyms był „modnemi muszlami, kompartymentami etc., złotem graderowany”. Na wysokim dwustrefowym cokole posadowiono zasadniczą strukturę katafalku, opartą na planie prostokąta, z pilastrami w ściętych narożnikach i z wyraźnie wydzielonymi poszczególnymi polami, zwieńczoną rozbudowanym gzymsem. Cztery boki ozdobiły okazałymi kartuszami z napisami. Ponad gzymsem na osi pilastrów ustawiono na postumentach cztery pełnoplastyczne rzeźby alegoryczne, w całości wyłoczone. Upozowano je tak, że w jednej ręce trzymały przynależne im atrybuty, drugą wspierały się na okazałych kartuszach z inskrypcjami. Przedstawiały one: Miłość (Amor) z atrybutem w postaci serca i inskrypcją na kartuszu: *In charitate perpetua dilexi Te* (Jer, 31, 3), Wierność (Fides) z pierścieniem i inskrypcją: *Fidem servavi* (2 Tm, 4, 7), Uczciwość / Poszanowanie (Honestas) z koroną i inskrypcją: *Tu scis reverentiam*

meam (Ps, 68, 20), Posłuszeństwo (Obedientia) ze złożonymi bransoletami i inskrypcją: *Sicut Sara obediebat Abraham* (1 P, 3, 6)²⁴. Pomiędzy figurami alegorycznymi ustawiono na złożonych lwich łapach trumnę obitą jasnoczerwonym aksamitem ze złożonymi antabami i krawędziami obitymi złożonymi listwami. Na trumnie umieszczono okazały krucyfiks.

Dopełnieniem dekoracji i programu treściowego katafalku były okazałe kartusze („kompartymenty”) z inskrypcjami, umieszczone na czterech bokach katafalku. Na froncie z napisem:

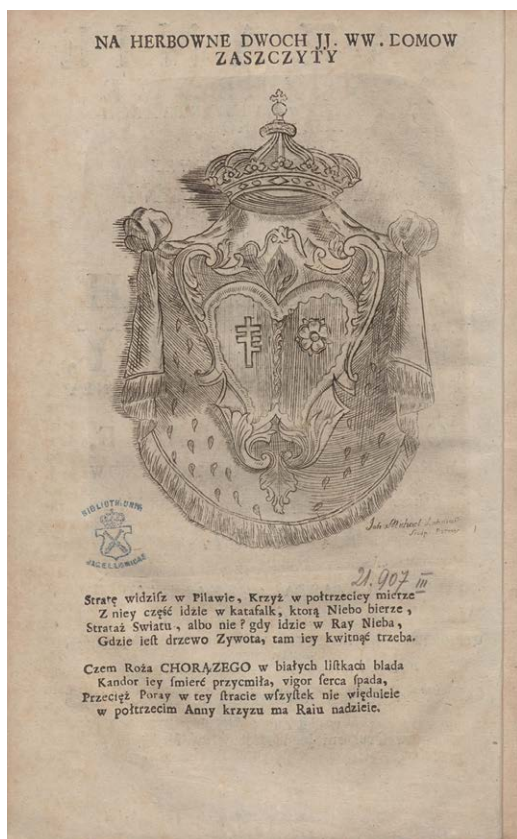
ANNA
MICHAŁA Woiewody Wołyńskiego
Y
MARCYANNY z OGINSKICH
Woiewodzianki Witebskiej
POTOCKICH
CÓRKA,
ADAMA MNISZKA
Chorążego Nadwornego Koronnego
MAŁŻONKA
LUDWIKI swojej Jedynaczki zaraz po sobie zeszyły
MATKA.
Przyrodzonych talentów Zbiór,
Nadprzyrodzonych cnot przykład,
Z powszechnym wszystkich Stanów żalem
w drugim Małżeństwie
w ośmnastym kwitnącego wieku swego Roku,
Ośmnastego dnia Kwietnia,
1758.
Z Świata zebrana
Tę ostatnią od nieutulenia żałosnego MAŁŻONKA
swego odbiera przysługę.

Na prawym boku:

SCIT OMNIS POPULUS MULIEREM TE ESSE
VIRTUTIS. Ruth. 3. [Rt, 3, 11].
Zbiór cnoty CHORAŻYNA, Pobożność Domowi,
Miłość, cześć, posłuszeństwo y wierność Mężowi,
Starszym poszanowanie, łaskę służącemu,
Przyjaciółom wzajemność, litość ubogiemu
Świadczyła, Te y inne umysłu Klejnoty
Zwać Ją wszystkim kazały Panią wszelkiej cnoty.

23. Nie wiemy, czy Mniszek miał pałac w Przemyślu. Jego główną rezydencją był odziedziczony po ojcu pałac w Miżyńcu (19 km od Przemyśla). Z czasem jego siedzibą stał się wspaniały pałac w Krysowicach, położony około 30 km od Przemyśla. Zob. Dagny Nestorow, Rafał Nestorow, *Założenia dworsko-ogrodowe na terenie dawnego województwa lwowskiego*, t. 1: *Powiaty dobromilski, mościcki, przemyski* (Kraków: Wydawnictwo Attyka, 2024), s. 47, 68–82. Niewykluczone, że uroczystości pogrzebowe odbywały się w wynajmowanym na ten czas pałacu w Przemyślu, co było częstą praktyką; zob. Dymnicka-Wołoszyńska, *Adam Józef Mniszek*, s. 487–489.

24. Cytaty biblijne skorelowano z tekstem wulgaty Wulgaty klementyńskiej. Sigła biblijne zastosowano według Biblii Tysiąclecia. Uzupełniono ponadto rozdziały i wersety.

3 Stemmat z kartuszem z herbami Pilawa i Poraj, rycina Johanna Michaela Lohmanna z druku *Kazanie pogrzebowe nieznośny w wielu stanach żal y szkodę przez śmierć Jaśnie Wielmożney Jeymości Pani Anny z Potockich Mniszkowey, Chorążyny Nadworney Koronney Mostowskiej &c. Starościny ogłaszające [...] miane przez X. Tomasza Alexandra Małyszka [...]* (Przemyśl 1758), Kraków, Biblioteka Jagiellońska

Na lewym boku:

ERATQUE MULIER ILLA PRUDENTISSIMA.

I. Reg. 25. [właśc. 1 Sm, 25, 3].

Roztropność nad wiek, dowcip godzien podziwiania,
Z kąd szczęśliwie w Naukach wszelakich ćwiczenia,

Umiejętność języków obcych, w Historii

Znaczną biegłość, niemniejsza zaś z Geografii
Wiadomość wszelkich Kraiów nad płec y nad lata,

Ten zwiędziawszy innego sobie szuka sobie świata.

Na czwartym boku, na wprost ołtarza głównego:

GRATIA SUPER GRATIAM MULIER SANCTA Eccl. 26

[właśc. Syr, 26, 19].

ANNA Łaska z Imienia, cnót licznych promienie,

Niemniej liczne łask Boskich znaczą powtórzenie

Albowiem bez Twey łaski hojny w dary Boże

Nić Świętego dokazać ułomność nie zmoże.

Więc gdy się ANNY szcycim przed Tobą cnotami,
Twoię mamy w Niey wielbić łaskę nad łaskami.

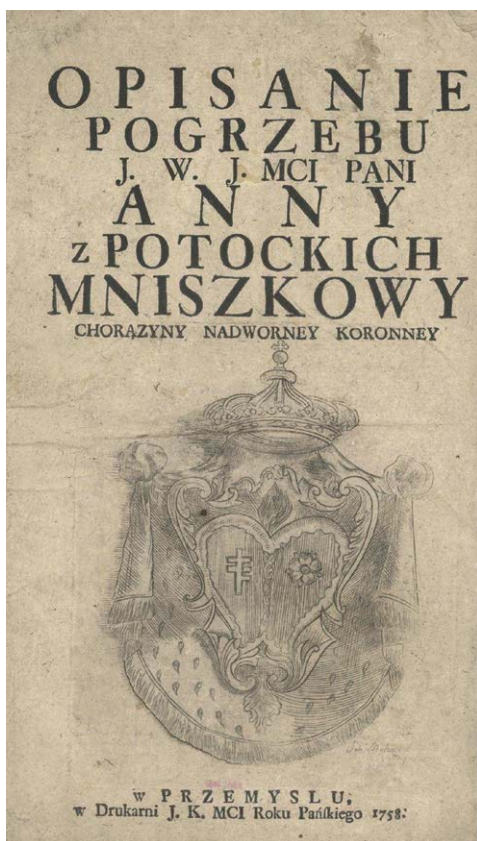
Nad katafalkiem, pod arkadą łuku tęczowego, rozpięto karmazynową kotarę ze złożonymi bordiurami, frędzlami i kutasami, która spływała spod mitry książęcej zwieńczonej Pilawą Potockich. Po bokach podtrzymywały ją dwa uskrzydłone geniusze, trzymające banderole z napisami: z prawej – *Parebit signum filii hominis*, z lewej – *Plagent omnes Tribus terrae Math. 24*. [Mt, 24, 30]. Pośrodku, pod mitrą książęcą, zawieszono portret zmarłej w ozdobnym kartuszu podtrzymywanym u dołu przez trzeciego uskrzydłonego geniusza, z banderolą z napisem: *Plaget terra, famili, et famili seorsum Zach. 12*. [Zach, 12, 12].

DEKORACJA ŚCIAN PREZBITERIUM I NAWY I ICH CONCETTO

Z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej wnętrze kościoła Dominikanów w Przemyślu zostało w całości zasłonięte tablaturami, które zakrywały wejścia do licznych kaplic otaczających świątynię. Na tablaturach (w tekście określanych jako tabulaty), czyli drewnianych ramach, na które naciągnięto karmazynowy adamaszek, umocowano bogate dekoracje heraldyczne z rozbudowanymi stemmatami. Składały się one z prostokątnych ram o wciętych narożach, w których umieszczono niewielkie lampki oliwne. W polach zawieszono udrapowane paludamenty ze złożonymi kwiatami, spływające spod bogato haftowanych książęcych mitr. Na tle płaszczy (nazwanych w opisie „pawilonami”) zostały zamocowane kartusze z herbami rodzin Mniszków, Potockich oraz ich koligatów. Pod kartuszami („kompardymentami”) ustawiono okazałe dwuramiennne świeczniki. Trzony pilastrów i filarów podchórowych ozdobiono złożonymi listwami, z zamocowanymi licznymi oliwnymi lampami. Główne oświetlenie dawały duże świeczniki z „lustrami, zawieszane na pilastrach i filarach” (il. 6).

Fryz świątyni przesłonięto pasem adamaszku z wyszytymi złotym galonem herbami na osi pilastrów. Cały gzyms zasłonięto lambrekinem z frędzlami i chwostami, bogato wyszywanym złotem. Okna – podobnie jak wejścia do kaplic – zakryto blejtramami, na których zostały wymalowane iluzjonistyczne okna, ozdobione bogato drapowanymi tkaninami. Dekoracji dopełniały oliwne lampy i świece, licznie ustawione na gzymsie²⁵.

25. *Opisanie czterodniowego pogrzebu s.p. Jaśnie Wielmożney Imci Pani Anny z Potockich Mniszkowey*, k. nlb. Warto przytoczyć cały opis dekoracji wnętrza świątyni: „[...] w wspólnym WW.OO. Dominikanów Kościele *ordine Toscano* na łokci 60. (: w którym iest Grób

4 Karta tytułowa druku *Opisanie pogrzebu J.W.J. MCI Pani Anny z Potockich Mniszkowey Chorążyny Nadworney Koronney* (Przemyśl 1758) z ryciną Johanna Michaela Lohmanna, Warszawa, Biblioteka Narodowa

Trzy napisy na banderolach w *castrum doloris*, mówiące o żalu narodu polskiego i litewskiego, Ziemi Przemyskiej oraz rodziny Anny z Potockich i Adama Mniszka, znalazły swoje rozwinięcie w rozbudowanym programie okazjonalnego wystroju na ścianach prezbiterium i nawy. Składał się on z dekoracji emblematycznych odwołujących się do poszczególnych herbów – poczynawszy od Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Ziemi Przemyskiej, króla Stanisława Leszczyńskiego (krewnego Potockich), Mniszków i Potockich oraz rodzin z nimi spokrewnionych. Tego typu motywy heraldyczne były obowiązkowym elementem artystycznej oprawy staropolskich pogrzebów, choć nie zawsze uzyskiwały tak rozbudowaną formę wzbogaconą o motta czy subskrypcje i stemmaty²⁶. Co ciekawe, tablic czy kartuszy („kompardymentów”), na których miały znajdować się rozbudowane inskrypcje, brakuje na rycinie przedstawiającej dekorację ścian prezbiterium i nawy, zamieszczonej w drukowanej relacji. O ile motto mogło znaleźć się w otoku podwójnych tarcz herbowych, o tyle w przedstawionym układzie oprawy brak miejsca dla kilkuwersowych subskrypcji czy rozbudowanych stemmatów. Albo na rycinie przedstawiono jedną z wersji projektowych scenografii, albo nie odwzorowuje ona wiernie okolicznościowej dekoracji, ponieważ rytownik mógł nie zrozumieć skomplikowanego opisu.

Program treściowy rozpoczynał się po lewej stronie ołtarza głównego (po stronie ewangelii) w następującym porządku:

J.J.W.W. MNISZKOW, teraz dla drogiego depozytu Ciała tej Pani odnowiony, y ozdobiony:) dla wielu Kaplic, a nie równego do nich weyścia mniej sposobnym do meblowania, wszystkie między pilastrami y filarami chorowemi ściany musiały być z tabulat wyrobione, dla czego wystroiony y przyozdobiony Kościół zdawał się całe inny. Był tedy cały Kościół Adamaszkim karmazynowym wymeblowany, stosując się zupełnie do ścian, pilastrów y innych proiektur Tescanskiej Architektury, które pilastry od Kapitellów (na ten Akt umyślnie wyzłożonych:) aż do bazów lisztwami złotymi, a na nich lampami oliwnymi adornowane były, na tychże pilastrach wisały wielkie y kształtne zwierciadłowe lustra świecami iarzącymi obiaśnione. Między pilastrami na ścianach pod Koronami Królewskimi pawilony, u których wierzchy były złotego koloru, kwiat Adamaszkowy złotem graderowany, pod niemi zaś kompardymenta złote, na których widzieć było Herby FAMILII z JJ. WW. Ich Mciom Państwem CHORĄSTWEM nadw: Koron.: skolligowanych oświecone oliwnymi lampami, pod Kompardymentami lichtarze z iarzącymi świecami. Pod gzymsem fryz obity Adamaszkim karmazynowym herbami galonizownymi, nad nimi na gziemse także kraniec z galonem, franzlą y kutasami złotymi. Gziemsa cały był rzęsisto osadzony świecami iarzącymi, i lampami obiaśniającymi tak kompardymenta niżej wiszące, jako y wyżej gziemsa bleytramy zasłaniające okna i całe pod sklepieniem semicyrkułowe framugi na 10. łokci wysokie, na których to bleytramach były kształtnie malowane okna z zasłonami w festony ułożonymi, y innym przyzwoitym ornamentem”.

26. Sławomir Baczewski, „Ideologiczne funkcje herbu w XVII wieku. Przykłady kazań pogrzebowych”, w: *Literatura i pamięć kultury. Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. Sławomir Baczewski (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004), s. 161–190; Andrzej Betlej, „Baranek (i lwy). Przykłady wykorzystania znaku herbowego w dekoracjach artystycznych w XVIII wieku”, w: *Ex voto. Studia dedykowane ojcu Janowi Golonce OSPPE w 75. rocznicę urodzin i w 50. rocznicę święceń*

1. Orzeł polski w kartuszu, w otoku motto: *Occidit ariæ pulcherrima gloria Gentis. Statius* [Stacjusz, *Sylwy*]. Subskrypcja:

Co Orzeł między ptastwem, to między Damami
Cna była CHORAŻYNA, kiedy żyła znami:
Urodzeniem, rozumem, którym przodkowała
Urodą, przyjemnością, cnotą, Polski chwała.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską sentencją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrazonego powyżej herbu:

Na Orła Polskiego
Attenuati sunt oculi mei. Jsaï 38 [Iz, 38, 14].
Śmierć ANNY każe memu tonąć we łzach oku,
A iuż dosyć blask Cnot JEY przytępił mi wzroku.

2. Pogoń w kartuszu, w otoku motto: *Dat populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus. Martial.* [Marcjalis, *Epigramy*]. Subskrypcja:

Tam Polskie zaleciało Orłę, gdzie Pogoni
Szybki, ale daremny bieg niegoni,
Raczej tu Rycerz stawia ku Aktu żalobie
Pospólstwo, Stan Rycerski, Senat w swej Osobie.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską sentencją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrazonego powyżej herbu:

Na Pogonią Litewską
Ecce equus palidus, et qui sedebat super eum nomen illi mors.
Apoc. 6. [Ap, 6, 8].
Śmierć na wybladłym koniu dały widzieć nieba,
Nad Śmiercią Twą Ieźdzcowi nawet, bladnąć trzeba.

Po przeciwnej stronie prezbiterium znajdowały się kolejne dwie kompozycje emblematyczne uzupełnione stemmatami:

3. Popiersie króla Stanisława Leszczyńskiego w kartuszu „z Domem POTOCKICH skolligowanego”, w otoku motto: *Puniceas confude Rolas, et Lilia misce. Auson.* [Auzoniasz]. Subskrypcja:

W Kwietniu w młodości kwieciu gdy cię śmierć zebrała,
ANNO, z Domową Różą Lilie zmieszała:
Z POTOCKICH domem w Jednej spokrewnieni Głowie,
Pomagają żaloby wielu Monarchowie.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską sentencją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrazonego powyżej herbu:

Na Lilie Francuskie, y herbowną Krola Jmci
STANISŁAWA głowę.

Pelagus operuit caput meum Jonæ 2. [Jon, 2, 6].
Śmierć Roże kosi najmniey nie zmiękczone laty,
Przeto w żalach schnie głowa, a wędnieją kwiaty.

4. Orzeł dwugłowy – herb Ziemi Przemyskiej, w otoku motto: *Maesta placet avis. Sophocl.* [Sofokles]. Subskrypcja:

Smutna Ziemia Przemyska, w której kiedyś żyła
CHORAŻYNO, Tobą się niezmiernie cieszyła.
Bo która wszelkim z Ciebie pragnęła sposobem,
Bydź Orłat Polskich Gniazdem, tać się stała grobem.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską sentencją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrazonego powyżej herbu:

Na Orła Dwugłowego Ziemi Przemyskiej
Quis dabit oculis meis fontem lachrymarum Jerem; 9. [Jer, 9, 1].
Nad Twoją Śmiercią ANNO dwie ocz płakać mało,
Więc dwugłowemu Orłu płakać się dostało.

Kontynuacją tego wątku była dekoracja na ścianach nawy, na której zostały umieszczone po trzy dwudzielne tarcze herbowe z parami herbów „żałosnego domu, y najbliższej skolligowanych Familii z J.W. ś.p. PANIĄ”. Poczynając od strony lewej (po stronie ewangelii):

1. Herb Pilawa Potockich, w otoku motto: *Occultasq; Cruces gemitu testantur aperto S Paul. Nolan.* [Paulin z Noli, *Poema XIV*, 7] oraz herb Brama Ogińskich z mottem: *Castra vel aeratas morti recludere portas Virg.* [Wergiliusz, *Metamorfozy*]. Subskrypcja:

W bramę wieczności idąc Krzyż Wielki Domowi
ANNA zostawia, który do Niey z żalem mówi:
O Corko! zacoż z Corką tak prędko uchodzisz?
O Matko co Potomstwo tylko Niebu rodzisz!

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską sentencją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrażonych powyżej herbów:

Na Pilawę POTOCKICH
Proposito sibi gaudio sustinuit Crucem ad Hebr. 12. [Hbr, 12, 2].
Grobowe chorążyny ścielą fata łoża,
Krzyż cięższy nad półtrzecia dźwigać każesz Boże!

Na Bramę OGIŃSKICH
Et maerebunt, atq; lugebunt portae ejus Isai. 13. [Iz, 3, 12].
Cóż to przy tym pogrzebie z krzyżem znaczy Brama?
Nie przypuszcza pociechy gdzie jest żalność sama.

2. Herb Szreniawa Lubomirskich, w otoku motto: *Perq; sinum lachrymae fluminis instar eunt. Ovid.* [właśc. Poliziano, *Elegie*] oraz herb Strzemię Brzostowskich z mottem: *Ingrediar, primosq; gradus in pulvere ponam.*

kapłańskich, red. Przemysław Mrozowski, Jerzy Żmudziński (Częstochowa-Jasna Góra–Mi chałowice: Nakład Jasnogórskiej Fundacji Pro Patria, Wydawnictwo „Czuwajmy”, 2012), s. 503–509.

Virgil. [właśc. Marek Anneusz Lukan, *Wojna domowa*].
Subskrypcja:

Nie dawno na świat weszła, a Boskie wyroki
Chcą być pierwsze w śmiertelnym prochu kładła kroki.
Matka z Corką y całą nadzieią umiera,
Niedziw ieśli Szreniawa łez powodzią wzbiera.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską senten-
cją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrażonych
powyżej herbów:

Na Szreniawę LUBOMIRSKICH
Deveni in fusus tristitie, Machab. 6. [1 Mch, 6, 11].
Herbowna Rzeka miło płynie dotąd w cale,
A dziś ią oto nagłych burzą żalów fale.

Na Strzemię BRZOSTOWSKICH
Post te curremus. Cantic. I. [PnP, 1, 3].
Ścigać cię tylko łzami można, chyba służy
Teraz do takiej strzemię herbowne podruży.

3. Herb Kalinowa Kalinowskich z mottem w otoku: *Sua deposuit tela, susasq; faces. Sarbiev.* [właśc. Sarbiewski, *Oda do św. Kazimierza*]. Herb Korsak Korsaków, z mottem: *Itur in aeterno vestitos murice campos. Claud.* [Klaudiusz, *Porwanie Prozerpiny*]. Subskrypcja:

Sławne orężem domy, i jasne w honory,
Waszej chociaż tak zacnej, już nie płaczcie cory,
Cnoty, któremi na tym jaśniała padole,
Do wiecznych jej honorów otworzyły pole.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską senten-
cją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrażonych
powyżej herbów:

Na Strzałę KALINOWSKICH
Egressa est sagitta per cor ejus. 4. Reg. 9. [2 Krl, 9, 24].
Prędzey nad strzałę młody wiek Twoy ANNO miła,
Przeto ostrzey nad strzałę żal serce przebiia.

Na Pole KORSAKOW
Dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus. Ezech 87
[właśc. Ks. Ezechiela, 37, 1].
Kwiecień niegodzien swego pięknego imienia
Broniąć herbownej róży w polu zabawienia.

Na przeciwnej ścianie nawy:

1. Herb Poraj Mniszków z mottem w otoku: *Vigorq; Et gloria florum marcuit Theocrit.* [Teokryt, *Epitaphion*] oraz herb Jelita Bielskich, z mottem: *Confractaeq; cecidere hastae Heliad.* [Heliodor]. Subskrypcja:

Adama nędzę cały Jego Rodzaj czuie,
Śmierć, która wszystko kruszy, wszystkich w nim woiuie,
Skosiła kwiat, a drugi więdnienie w Poraiu
Stał się Adamowego padoł płaczu Raiu.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską senten-
cją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrażonych
powyżej herbów:

Na herbowną MNISZKOW Różą.
Quasi flos egreditur, et contenitur. Job. 14. [Hi, 14, 2].
Starła śmierć kwiat młodości na popioł śmiertelny,
Schnie wżalach Róża, każe tak affekt rzetelny.

Na kopie BIELSKICH
Tulit tres lanceas, et infixit in Corde I. Reg. 18 [właśc. 1 Sm, 18, 14].
W swym po śmierci Absolon trzy włócznie zostawia
Sercu, a serca Domow Śmierć ANNY zakrwawia.

2. Herb Topór Ossolińskich i herb Cholewa Char-
czewskich, w otoku wspólne motto: *Vivet semper in armis* (Owidiusz, *Metamorfozy*). Subskrypcja:

Wniosła do męża ANNA rozmaite cnoty
W domy, co za herbowne broń mają klejnoty,
Nad którą jej przyrzekły; że im tak jest miła,
iż będzie w ich pamięci i po śmierci żyła.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską senten-
cją oraz subskrypcją odnoszącą się do wyobrażonych
powyżej herbów:

Na Topór OSSOLIŃSKICH
Natavitq; ferrum 4. Reg. 6. [właśc. 2 Krl, 6, 6].
Cudownie w Pismie woda żelaza niechłonie,
A herbowny dziś Topor w nurtach żalów tonie.

Na miecz CHARCZEWSKICH
Doloris gladius pertransibit. Luc. 2. [Łk, 2, 35].
Nadzieja domu w młodym zmiera wieku Pani!
A czyiesz iak by mieczem żal serce rani?

3. Herb Bróg Siemieńskich, w otoku motto: *Primis segetes moriuntur in herbis Ovid.* [Owidiusz, *Metamorfozy*]. Herb Wąż Wężyków z mottem: *Postis novus exuviis nitidusq; per herbas volvitur hic serpens Virgil.* [Wergiliusz, *Eneida*]. Subskrypcja:

Matkę z Córką śmierć w pierwszym kwiecie z woli BOGA
Kosi, nie iak dojrzałe zboża żną do broga,
Lecz żyją, y świetniejsze idą nad obłoki
Iak wąż skorę, zrzuciwszy w grób śmiertelne zwłoki.

Poniżej stemmat. Drugi kartusz z łacińską senten-
cją oraz wierszowaną inskrypcją odnoszącą się do wyobra-
żonych powyżej herbów:

Na Bróg SIEMIENSKICH
Mihi lachrymae panes Psal. 41. [Ps, 41, 4].
W Herbownym Brogu mniemam że chleba niezbywa,
Lecz nad śmiercią MNISZKOWY w żyzy chleb się rozplywa.

Na herb WĘŻYKÓW
Cum morietur homo haereditabit serpentes Eccles. 10 [Syr, 10, 13].
Z tego, gdy się przenosi CHORĄŻYNA Swiata,
W Dom Wężyków w wieczne żal dziedziczy lata.

Układ herbów został starannie dobrany. W prezbi-
terium znalazły się – po lewej stronie – herby Polski
i Litwy, po przeciwnej – króla Stanisława Leszczyń-
skiego, którego prababką była Anna z Potockich, żona

Stefana Potockiego (1568–1631), i herb Ziemi Przemyskiej. W nawie herby rodziny Anny z Potockich i Adama Mniszka. Po lewej stronie nawy, w dwudzielnym tarczach herbowych herby rodziców Anny z Potockich, a więc Pilawa Michała Potockiego (1660–1749) i Brama Marcjanny z Ogińskich (1713–1766). W drugim kartuszu para herbów Szreniawa i Strzemię, które odnosiły się do babki macierzystej Krystyny Lubomirskiej (1650–1669), żony Feliksa Kazimierza Potockiego (1639–1702), oraz babki ojczyściej Teresy Brzostowskiej (1690–1721), żony Michała Ogińskiego (1672–1750). W ostatnim, trzecim kartuszu umieszczono herb Kalinowa Zofii Kalinowskiej, prababki ojczyściej, i herb Teodory Korsak, prababki macierzystej. Zgodnie z tekstem ta ostatnia miała mieć herb Pole, choć na dołączonej rycinie widnieje Korczak. W rzeczywistości Korsakowie posługiwali się herbem własnym Korsak. Trudno wytłumaczyć błąd powstały zarówno w opisie, jak i na rycinie. Może była to pomyłka wynikająca z bliskiego brzmienia nazw obydwu herbów „Korczak” i „Korsak”.

Po przeciwnej stronie nawy, w pierwszym kartuszu zostały umieszczone herby rodziców Adama Mniszka, tj. Poraj Jana Mniszka (ur. 1690) i Jelita Konstancji Bielskiej. W drugim z kartuszy Topór Anny Ossolińskiej, babki ojczyściej, oraz Cholewa, która powinna odnosić się do babki macierzystej. Niestety, nie są znani rodzice Konstancji Bielskiej, co nie pozwala na powiązanie tego herbu z konkretną postacią. Dopuszczając odstępstwo od zwyczajowego układu heraldycznego, herb Cholewa można by łączyć z matką pierwszej żony Adama Mniszka – Marianną Charczewską²⁷.

Ostatnia para herbów, tj. Bróg Siemieńskich i Wąż Wężyków, powinna odnosić się do prababki ojczyściej i prababki macierzystej. Nie są to jednak herby Heleny Gołuchowskiej ani Katarzyny Starołęskiej. Pierwszy z nich mógł odnosić się do siostry Adama – czyli Marianny z Mniszków Siemieńskiej, żony Józefa Siemieńskiego. Z kolei herbu Wąż nie można powiązać z żadnym z bliższych krewnych Adama Mniszka. Można natomiast wskazać na babkę ojczyństwą w czwartym pokoleniu Anny z Potockich – Barbarę z Wężyków.

OLTARZ GŁÓWNY

Ołtarz główny „Ordine Toscano pod samo sklepienie wyprowadzony” był – podobnie jak katafalk – marmoryzowany w kolorze szafirowym z różowymi filunkami na trzonach pilastrów. Była to struktura jednokondygnacyjna, trójpłozowa ze zwieńczeniem odpowiadającym szerokością polu środkowemu kondygnacji dolnej. Artykulacje przeprowadzono za pomocą pilastrów tokańskich posadowionych na postumentach ustawionych na dwustrefowym cokole. Zwieńczenie ujęto spływami z narożnymi postumentami. W polu środkowym umieszczono obraz Matki Boskiej oprawiony w wykrojową ramę, w polach bocznych – dwa mniejsze obrazy przedstawiające św. Wojciecha i św. Stanisława Kostkę. Ponad obrazem w polu środkowym znajdował się rozbudowany kartusz z inskrypcją. W zwieńczeniu z kolei bliżej nierozpoznana scena. Z okazji pogrzebu ołtarz został dekorowany licznymi uskrzydłonymi główkami anielskimi, pomiędzy którymi w partii belkowania oraz w zwieńczeniu zawieszono udrapowaną tkaninę. Wrażenie miały potęgować świece umieszczone w uskrzydłonych główkach aniołów, a także „na postumentach, a to dla lepszej perspektywy, iako y objaśnienia Ołtarza światłem na przemiany w wężyk, gdzie sztuka od sztuki na łokieć była oddalona” (il. 7).

Przedstawiony wygląd ołtarza widoczny na rycinie zamieszczonej w druku nie jest zgodny z przytoczonym tekstem relacji. Według niej w ołtarzu zostały ułożone trzy obrazy, których treść odnosiła się do zmarłej niedługo po porodzie córki Anny z Potockich („zmarłej zaraz za J.W. Matką Coreczki, aby nieiako była od Matki BOGU oddana”). Wszystkie trzy obrazy miały iluzjonistyczne architektoniczne obramienia, oświetlone ukrytym światłem („w perspektywę malowane, krytym światłem rżęsiście objaśnione”). W centrum znajdował się obraz przedstawiający ofiarowanie Marii w świątyni przez św. Annę, patronkę zmarłej. Po bokach ukazano ofiarowanie Jezusa w świątyni z prorokinią Anną biorącą na ręce Jezusa z rąk Symeona. Po przeciwnej stronie obraz Anny przedstawiającej swego syna Samuela kapłanowi Helemu. Nad trzema obrazami widniała wspólna inskrypcja: *ANNA dixit: ablactetur infans et ducam eum et appreat ante conspectum Domini et maneat ibi I Reg. 1.* [1 Sm, 1, 22; w oryginale cytat błędnie określony jako

27. Felicja (Felicja) z Charczewskich Siekierzyńska. O związkach Charczewskich z Adamem Mniszkiem zob. Bożena Popiołek, „«Szlachcic na funkcji». Inwentarze ruchomości Władysława Charczewskiego jako świadectwo zmian mentalnych i kulturowych wśród szlachty w XVIII wieku”, *Saeculum Christianum* 29, nr 2 (2022), s. 199–217, <https://doi.org/10.21697/sc.2022.29.2.15>.

pochodzący z 1 Księgi Królewskiej]. W zwieńczeniu ołtarza umieszczono symboliczne przedstawienie orła unoszącego pisklę ku słońcu.

Ukazane na rycinie obrazy św. Wojciecha i św. Stanisława Kostki w tekście relacji zostały usytuowane w dwóch ołtarzach stojących po obydwu stronach łuku tęczowego – były to w całości złożone struktury, „w których obrazy świętych domu Mnisków i Potockich”. W lewym znajdował się obraz św. Wojciecha „wielkiej Poraitów ozdoby”, z inskrypcją: *Ipsius et genus sumus Actor 4*. [Dz, 17, 28; w oryginale cytat błędnie określono jako pochodzący z Księgi Sędziów]; w prawym św. Stanisława Kostki „z domem Potockich spowinowaconego”, z inskrypcją: *Os de ossibus meis Gen. 2*. [Rdz, 2, 23].

Trudno definitywnie rozstrzygnąć, skąd wynika owa niezgodność. Być może zamieszczona grafika przedstawiała jeden z wariantów projektowych, co tłumaczyłoby umieszczenie w bocznych polach obrazów świętych Wojciecha i Stanisława Kostki, które ostatecznie znalazły miejsce w ołtarzach przytęczowych. Niewykluczone również, że na rycinie przedstawiono rzeczywisty wygląd ołtarza.

CHÓR MUZYCZNY

Bogatą dekorację otrzymał również chór muzyczny, który – podobnie jak całe wnętrze kościoła – był obity karmazynowym adamaszkiem. Na parapecie ustawiono wazon i „inny ornament” oraz liczne świece. Z parapecetu zwieszały się świeczniki różnej wielkości i kształtu. Na parapecie, w polach wydzielonych pilastrami znajdowała się dekoracja heraldyczna, poniżej nich, pomiędzy filarami wspierającymi konstrukcję chóru, zawieszono dwie większe tablice w kształcie gorejących serc – jedną poświęconą Adamowi Mniskowskiemu, drugą jego zmarłej małżonce, z ich herbami. Obydwie tablice spajała umieszczona powyżej banderola z inskrypcją: *Nos seperabit...neq.: Mors! Ad Rom. 8*. [Rz, 8, 36]. Na tablicy małżonka widniał wiersz, którego treść odnosiła się do żalu po stracie ukochanej żony:

Ozdobo Domu Twego, cnót wszelakich Wzorze,
Kochanie Przyjaciela, cnych przymiotów Zbiorze,
Gdy mi Cię śmierć odbiera MAŁZONKO miła,
Wszystko bierze, czymś mnie ubłogosławiła!
Na tey, takiey, tak wielkiey, straty opłkanie,
Bym cały we łzy stopniał, ieszcze łez nie stanie,
Będę Cię iednak ścigał myślą, sercem, łzami,

Wszystkiemi skróconego życia momentami.
Bez Ciebie wszelka chwila tak mi iest niemiła,
Iż mi życie iest śmiercią, śmierćby życiem była.
Więc wróć się lub ia niechay życia tego bidę
Zrzuciwszy, do szczęśliwey Twej wieczności idę.
Zamiast Róż, com kolcami teraz uwieńczony,
Twój Domu mój Krzyż żalów, wezmę do Korony.

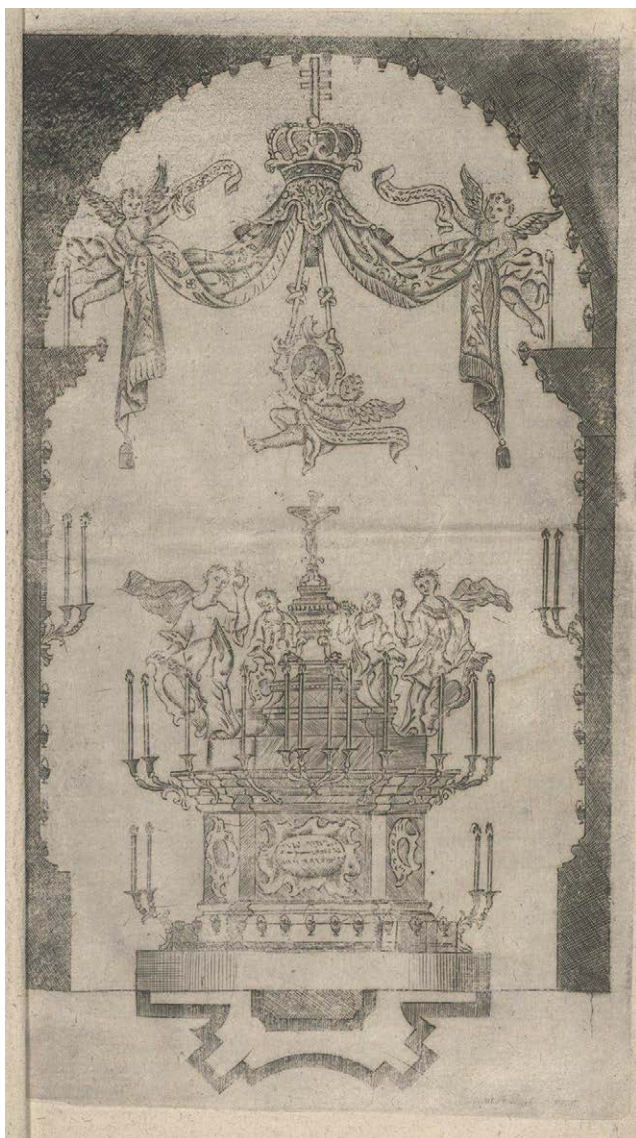
Z kolei na tablicy żony znalazła się odpowiedź na żal Adama:

Ta iest słabość częstokroć nawet szczerých chęci,
Ze jak przyjaciel z oczu tak niknie z pamięci.
Lecz insza Twoia przyjaźń MAŁZONKU kochany,
W ktorego sercu z moiey śmierci wieczne rany.
Wiedziałam iak mnie sobie wysoce szacujesz,
Wie iuż teraz świat cały, widząc jak żaluiesz,
Tyle ma tego świadków ile łez, westchnienia,
Ile iest serdecznego znaków utesknienia,
Iuż Niebo, ziemia y ta co życie odbiera
Wie śmierć, że nasza przyjaźń życiem nieumiera.
Taki affekt abym Ci godnie odwzięczyła,
Potrzeba bym w wieczności, nie docześnie żyła.
Ani tesknij ADAMIE, Ray Twym Rożom cnota
Twa przyniesie, moy będzie Krzyż Drzewem żywota.

Dopełnieniem dekoracji były liczne ołtarze ustawione w kaplicach bocznych oraz w krążgankach dominikańskiego klasztoru.

Nie wiadomo, kto był autorem tego rozbudowanego programu dekoracji pogrzebowej Anny z Potockich Mniskowej. Można ostrożnie wskazać, że mógł być nim ksiądz Małyszko, autor kazania wygłoszonego w czasie uroczystości pogrzebowych. Urodzony w Krakowie, od 1726 r. studiował na Akademii Krakowskiej, na której uzyskał bakalaureat (1738), a następnie doktorat z filozofii (1741). W latach 1741–1751 pracował w Szkołach Nowodworskich – tam nauczał m.in. poetyki, retoryki i dialektyki. Przed rokiem 1758 uzyskał doktorat z prawa. W 1752 r. został prałatem kustoszem w kapitule sądeckiej. Ponadto miał kanonię w kolegiacie Wszystkich Świętych w Krakowie oraz probostwo św. Szczepana w Krakowie. W 1758 r. zrezygnował z beneficjum w katedrze sądeckiej i został kanonikiem kapituły katedralnej w Przemyślu. W roku 1759, z polecenia bpa przemyskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego, otrzymał zadanie spisania praw do synodu diecezjalnego, a w latach 1765–1768 był zastępcą oficjała generalnego diecezji przemyskiej²⁸. Małyszko znany jest jako autor kilkunastu

28. Bogdan Brzuszek OFM, „Małyszko Tomasz”, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. Henryk E. Wyczawski (Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, 1982), s. 48–49; Wacław Sarna, *Biskupi przemyscy obrządku łacińskiego*, t. 2 (Przemyśl: Wydawnictwo Jana Łazora, 1910), s. 447, 468, 480. Stanisław Salaterski, „Katalog prałatów

5 Katafalk ustawiony w kościele Dominikanów w Przemyślu z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej we wrześniu 1758 r., rycina Johanna Michaela Lohmanna z druku *Opisanie czterodniowego pogrzebu s.p. Jaśnie Wielmożney Imci Pani Anny z Potockich Mniszkowoy [...] w Kościele Przemyskim WW. OO. Dominikanów* (Przemyśl 1758), Warszawa, Biblioteka Narodowa

opublikowanych drukiem dzieł o tematyce teologicznej, a także kazań pogrzebowych. Kilka z nich zostało ogłoszonych i wydrukowanych w Przemyślu. Wymienić tu można kazania: w dniu św. Stanisława Kostki w kościele Jezuitów (1763), na pogrzebie Jana Czarnowskiego,

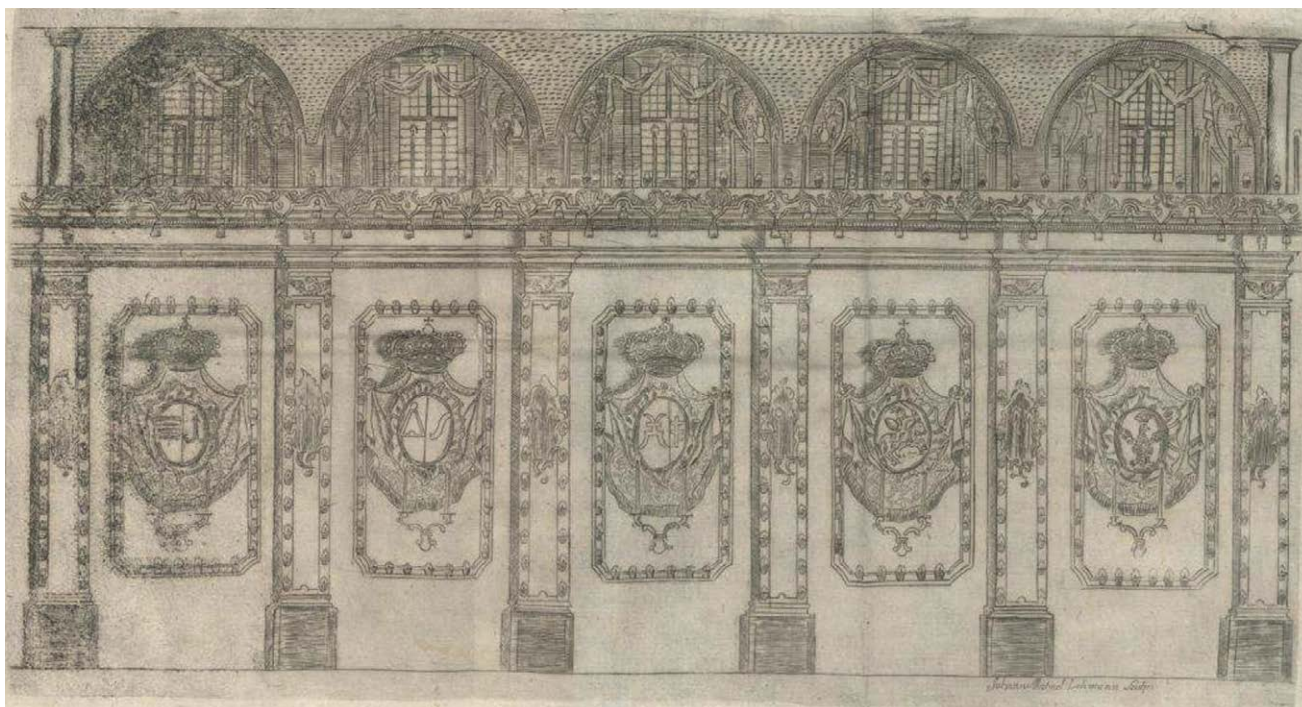
kasztelanica przemyskiego, w kościele Reformatów (1765), na mszy za duszę Jana Charczowskiego, kasztelanica przemyskiego (1765), wygłoszone w czasie egzekwii bpa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, które odbyły się w katedrze (1759)²⁹. Warto również nadmienić, że Małyszko był zaangażowany z ramienia kapituły w negocjacje z Gubernium w sprawie przeniesienia cudownej figury Matki Boskiej ze skasowanego kościoła Dominikanów do przemyskiej katedry³⁰.

Rozbudowany program ideowy może skłaniać do zastanowienia się nad erudycją jego twórcy. Oprócz cytatów biblijnych pojawiają się w nim bowiem liczne odniesienia do autorów antycznych: *Sylw* Stacjusza, *Epigramów* Marcialisa, *Poema* Paulina z Noli, *Elegie* Poliziana (Angelo Montepulciano), *Wojny domowej* Marka Anneusza Lukana, *Porwania Prozepiny* Klaudiana Klaudiusza, *Epitaphionu* Teokryta, *Metamorfóz* Owidiusza, *Eneidy* Wergiliusza, a także utworów Auzoniasza, Heliodora i Sofoklesa. Ponadto posłużono się cytatem z *Ody do św. Kazimierza* pióra Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Warto zauważyć, że do kilku cytatów biblijnych, a także utworów pisarzy antycznych wkradły się błędy. Można to tłumaczyć nie tyle brakiem wiedzy czy erudycji autora konceptu (wymienieni autorzy starożytni należeli do kanonu obowiązujących lektur, na przykład w kolegiach jezuickich), ile raczej posługiwaniem się gotowymi wzorami. W przypadku rozbudowanych stemmatów odnoszących się do konkretnych herbów część cytatów odnaleźć można w dziele jezuity Gabriela Rzączyńskiego *Armamentarium Regni Poloniae Seu Gentilitia nobilitatis Lechicae Magni Ducatus Lituaniae arma; Olim Majorum Virtute, Sanguine, Meritas, Comparata. Nunc Vetustissimorum(m) Poetarum Fragmentis, Panegyricae inseredis matriae, adornata*, wydany w Poznaniu w 1715 r. Warto nadmienić, że Rzączyński opublikował kilka lat wcześniej (1708) w Poznaniu podobny zbiór przeznaczony do wykorzystania przy dekoracjach z okazji zaślubin i pogrzebów, zatytułowany *Gemmae antoqviorum sexaginta poetarum, stemmatibus Polonorum Omnibus, hoc est Coronis Meritorum Insertae; et Materiae Panegyricae, Genethlicae, Nuptiali, et Funebri &c. &c. accomodatae*, który posłużył anonimowemu twórcy oprawy pogrzebowej

i kanoników kapituły św. Małgorzaty P.M. w Nowym Sączu (1448–1791)”, *Nasza Przyszłość* 80 (1993), s. 195.

29. Siciak, *Druki przemyskie 1754–1939*, s. 164–165.

30. Henryk Borcz, „Jak Madonna Jackowa ojców dominikanów opuściła i do katedry przemyskiej przybyła”, *Premisla Christiana* 17 (2016–2017), s. 139.

6 Dekoracja nawy i prezbiterium w kościele Dominikanów w Przemyślu z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej we wrześniu 1758 r., rycina Johanna Michaela Lohmanna z druku *Opisanie czterodniowego pogrzebu s.p. Jaśnie Wielmożney Imci Pani Anny z Potockich Mniszkowej [...] w Kościele Przemyśkim WW. OO. Dominikanów* (Przemyśl 1758), Warszawa, Biblioteka Narodowa

Aleksandra Świeżawskiego i Katarzyny Mirowej w kościele Bernardynów w Sokalu w 1758 r.³¹

Nie znamy również twórców dekoracji przygotowanej z okazji pogrzebu. Byli to zapewne miejscowi rzemieślnicy. Można ostrożnie wskazać na lokalnego

malarza, który mógł wykonać dekorację okazjonalnej architektury, jak również portret zmarłej. Mógł nim być Mikołaj Tereński (1718/1719–1790) – przemyski malarz oraz poczmistrz, w późniejszym czasie (od 1770) duchowny greckokatolicki³². Malarz ów w 1767 r.

31. Andrzej Betlej, „Castrum doloris repetitum”, w: *Praxis sine theoria. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci profesora Adama Małkiewicza. W 140-lecie powstania pierwszej katedry historii sztuki na ziemiach polskich*, red. Andrzej Betlej, Agata Dworzak (Kraków: Instytut Historii Sztuki UJ, 2022), s. 271–273.

32. Andrzej Ryszkiewicz, „Portret rodziny Krasickich z 1753 roku i jego twórca”, *Biuletyn Historii Sztuki* 18, nr 2 (1956), s. 224–239; id., *Polski portret zbiorowy* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961), s. 48–61; Józef T. Frazik, „Budowniczości i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XVI–XVIII wieku na tle kościoła i jego wyposażenia”, *Biuletyn Historii Sztuki* 37, nr 4 (1975), s. 312–334; Michał Walicki, Władysław Tomkowicz, Andrzej Ryszkiewicz, *Malarstwo polskie. Manierizm. Barok* (Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1971), s. 406–407; Janusz Polaczek, Andrzej Ryszkiewicz, „Na pograniczu kultur. Ks. Mikołaj Tereński (1723–1790) – barokowy malarz przemyski”, w: *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. Stanisław Stępień, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym* (Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 1994), s. 379–380; Janusz Polaczek, „Mikołaj Tereński (1723–1790). Malarz epoki późnego baroku”, *Galicja. Kultura – Tradycja – Współczesność* 2, nr 1 (2001), s. 259–268; *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 10: *Miasto Przemyśl*, red. Jakub Sito, z. 1: *Zespoły sakralne*, s. 34, 37, 99, 125; Andrzej Ryszkiewicz, Janusz Polaczek, *Mikołaj Tereński. Malarz przemyski epoki późnego baroku* (Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 2006); Володимир Александрович, „Сторінки історії українського малярського осередку Перемишля у XVIII столітті”, *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, nr 19–20 (2017), s. 236–262; Janusz Polaczek, „O Mikołaju Tereńskim

7 Dekoracja ołtarza głównego w kościele Dominikanów w Przemyślu z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej we wrześniu 1758 r., rycina Johanna Michaela Lohmanna z druku *Opisanie czterodniowego pogrzebu s.p. Jaśnie Wielmożney Imci Pani Anny z Potockich Mniszkowoy* [...] w Kościele Przemyskim WW. OO. Dominikanów (Przemyśl 1758), Warszawa, Biblioteka Narodowa

wykonał polichromię w kościele Bonifratrów w Przemyślu (niezachowana), którą ufundował Adam Mniszek, chorąży nadworny koronny³³. Ponadto realizował dekoracje okazjonalne, m.in. w 1765 r. malował drewnianą bramę z okazji wjazdu do Przemyśla bpa Wacława Hieronima Sierakowskiego, a w 1777 r. dwie bramy tryumfalne wzniesione z okazji koronacji cudownego wizerunku Matki Boskiej z przemyskiego kościoła Franciszkanów. Z kolei dla tamtejszych karmelitów miał sporządzić w bliżej nieokreślonym czasie bramę tryumfalną z okazji introdukcji bractwa św. Tekli w ich kościele³⁴. Co ważniejsze, w 1765 r. malował herby i „inne aparence” na pogrzeb Józefa Wisłockiego, cześnika gostyńskiego, w kościele Franciszkanów w Przemyślu³⁵. Wyspecjalizował się więc w malowaniu dekoracji okazjonalnych. Dysponował odpowiednim warsztatem, z kilkoma malarzami (Krzywański, Wojciech Kwiatkiewicz, Tadeusz Kuznowski, Stefan Dobrzyński, Roman „chłopiec”), co pozwalało mu podejmować się większych zleceń³⁶. Jest zatem wysoce prawdopodobne, że przygotował również dekorację malarską na pogrzeb Anny z Potockich Mniszkowej, co być może zapewniło mu późniejsze bardziej intratne zlecenie, czyli realizację dekoracji malarskiej przemyskiego kościoła Bonifratrów.

Forma *castrum doloris* Anny z Potockich Mniszkowej – choć efektowna i okazała – nie odbiegała od innych znanych tego typu realizacji w ówczesnej Rzeczypospolitej³⁷. W programie treściowym dekoracji przewijał się motyw śmierci młodej magnatki i jej przedwcześnie zmarłej córki oraz żal pogrążonego w żałobie męża i ojca. Bogaty zespół dekoracji

raz jeszcze. Kontekst historyczno-artystyczny portretu zbiorowego rodziny Krasickich”, *Przemyskie Zapiski Historyczne* 23 (2021), s. 155–170.

33. Frazik, „Budowniczy i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XVI–XVIII wieku na tle kościoła i jego wyposażenia”, s. 324; Александрович, „Сторінки історії українського малярського осередку”, s. 240–241; *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 10: *Miasto Przemyśl*, red. Jakub Sito, z. 1: *Zespoły sakralne*, s. 125. Warto dodać, że świątynia ta powstała w latach 1665–1778 r. z fundacji stryjecznego dziada Adama – Piotra Pawła Mniszka, pisarza ziemskiego przemyskiego, który został w niej pochowany; zob. Kacper Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 6 (Lipsk: Nakład i druk Breitkopf i Haertel, 1841), s. 441.

34. Александрович, „Сторінки історії українського малярського осередку”, s. 251.

35. Frazik, „Budowniczy i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XVI–XVIII wieku na tle kościoła i jego wyposażenia”, s. 324; Agata Dworzak, *Kościół Franciszkanów pw. Św. Marii Magdaleny w Przemyślu. Studium historyczno-artystyczne*, Kraków–Przemyśl 2024, maszynopis w zbiorach Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu, s. 85, 75, 287–289. W tym opracowaniu brak informacji o pracach Tereńskiego przy dekoracji pogrzebu Józefa Wisłockiego. Na temat pogrzebu Wisłockiego zob. Frazik, „Pompa funebris w ziemi przemyskiej”, s. 85–87.

36. Александрович, „Сторінки історії українського малярського осередку”, s. 240.

37. Za wyjątkową należy uznać formę *castrum doloris* Stefana Krzuckiego z 1747 r. w lwowskim kościele Trynitarzy z ruchomą postacią geniusza; zob. Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, „The Obsequies of the Nobleman Stefan Krzucki and His Extraordinary Catafalque”, w: *Court*,

heraldycznej podkreślał żal Rzeczypospolitej, Ziemi Przemyskiej, króla Stanisława Leszczyńskiego (krewnego Potockich) oraz całej *familii* po stracie młodej magnatki. W programie ikonograficznym nie zabrakło typowych odniesień do patronki zmarłej, ale również świętych spokrewnionych z Potockimi (św. Stanisław Kostka) i Mniszkami (św. Stanisław)³⁸.

Podobnie jak w większości dekoracji okazjonalnych związanych z pogrzebami dominowały koncepty związane z herbami, którym towarzyszyły mniej lub bardziej rozbudowane inskrypcje. Na ogół inskrypcje związane z herbami nie były zbyt rozbudowane i ograniczały się do lemm. Takie uproszczone programy heraldyczno-literackie występowały zarówno w wystawnych magnackich ceremoniach pogrzebowych (np. Adama Mikołaja Sieniawskiego w Brzeżanach w 1726 r.), jak i znacznie skromniejszych szlacheckich pochówkach (np. Aleksandra Świeżawskiego czy Katarzyny Mirowej w bernardyńskim sanktuarium w Sokalu w 1758 r.³⁹). Jako przykład takiej oprawy, znanej z zachowanych źródeł ikonograficznych, można przywołać rycinę

przedstawiającą dekorację na egzekwie Michała Serwacego Wiśniowieckiego w kościele Jezuitów w Krzemieńcu w 1745 r., zaprojektowaną przez jezuitę Pawła Giżyckiego, rytowaną przez Jakuba Labingera⁴⁰. W przypadku programu ideowego pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej zadziwiający jest brak emblematów, które oprócz herbów były najczęstszym elementem treściowym konceptów pogrzebowych dekoracji okazjonalnych⁴¹. W niektórych bardziej rozbudowanych programach wątki emblematyczne łączyły się z programem heraldycznym, oprócz lemm występowały tam dłuższe, kilku- lub kilkunastostrofowe subskrypcje. Za przykład takiej dekoracji podać można oprawę uroczystości pogrzebowych Zofii z Rozwadowskich Morsztynowej w krakowskim kościele Jezuitów w 1742 r. oraz Anny z Sanguszków Radziwiłłowej w Nieświeżu w 1747 r. Zachowały się nie tylko szczegółowy drukowany opis tej ostatniej uroczystości, lecz także rycina autorstwa Hirsza Leybowicza, ukazująca imponujące *castrum doloris*⁴². W przypadku konceptu programu dekoracji pogrzebowej Zofii z Rozwadowskich Morsztynowej

Nobles and Festivals. Studies on the Early Modern Visual Culture, red. Oskar Rojewski, Mirosława Sobczyńska-Szczepańska (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019), s. 155–164.

38. Por. Magdalena Górka, „Dwór i familia. Wizerunek magnaterii w dekoracji okazjonalnej XVIII stulecia”, w: *Dwory magnackie w XVIII wieku. Rola i znaczenie kulturowe*, red. Teresa Kostkiewiczowa, Agata Roćko (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2006), s. 111–136.

39. Rafał Nestorow, „«Magna pompa et splendido apparatu». Ceremonia pogrzebowa Adama Mikołaja Sieniawskiego we Lwowie i Brzeżanach w r. 1726”, w: *Sztuka kresów wschodnich. Tom 6*, red. Andrzej Betlej, Piotr Krasny (Kraków: Instytut Historii Sztuki UJ, 2006), s. 225–241; Betlej, „Castrum doloris repetitum”, s. 271–273.

40. Anna Grochała, „Dekoracja na egzekwiach za księcia Michała Serwacego Wiśniowieckiego w kościele Jezuitów w Krzemieńcu 4 lipca 1745”, w: *Przeraźliwe echo trąby żałobnej do wieczności wzywającej*, s. 156–157 (kat. III 26); Andrzej Betlej, *Paweł Giżycki SJ – architekt polski XVIII wieku* (Kraków: Societas Vistulana, 2003), s. 121–125, <https://doi.org/10.11588/diglit.25580>; Andrzej Betlej, Anna Fertsch, „Jakub Labinger – wstępne uwagi na temat jego oeuvre”, *Roczniki Humanistyczne* 49, z. 4 (2021), s. 211–212 (kat. 35), https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_18290_rh21694-9.

41. Zwrócić można uwagę na emblematyczne dekoracje oraz rozbudowane inskrypcje w efemerycznej oprawie funeralnej z okazji wystawienia trumien Jana III i Marii Kazimierzy w warszawskim kościele Kapucynów na egzekwie, które odbyły się 15 V 1733. Ponadto w dekoracjach funeralnych projektowanych przez reformatę o. Benedykta Roszkowskiego występują liczne motywy o charakterze emblematycznym, jednak nie o tak wyszukany program ideowy. Zob. Hanna Osiecka-Samsonowicz, „Królewskie egzekwie w warszawskim kościele kapucynów w XVIII w.”, *Biuletyn Historii Sztuki* 83, nr 3 (2021), s. 569–611, <https://doi.org/10.36744/bhs.1058>; Piotr Ługowski, „Reformacka «pompa funebris» Benedykta Roszkowskiego”, *Rocznik Historii Sztuki* 45 (2020), s. 91–108, <https://doi.org/10.24425/rhs.2020.136895>.

42. Omówienie programu ideowego dekoracji pogrzebowej Anny z Sanguszków Radziwiłłowej zob. Juliusz A. Chrościcki, „Projektanci i wykonawcy katafalków z 1. poł. XVIII w.”, w: *Rokoko. Studia nad sztuką 1 połowy XVIII wieku. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki zorganizowanej wspólnie z Muzeum Śląskim we Wrocławiu, Wrocław, październik 1968* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970), s. 261–262; id., „O antykizujących

dominował wątek heraldyczno-literacki, z rozbudowanymi inskrypcjami na *castrum doloris* oraz tablicami z wierszowanym tekstem umieszczonymi na chórze muzycznym⁴³.

Relacja z pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej należy do około pięciuset zachowanych druków pogrzebowych z XVIII w.⁴⁴ O wyjątkowości omawianego opisu decydują dołączone do niego ryciny ilustrujące wydarzenie. Takich relacji zachowało się zaledwie kilka. Wspomnieć tu można opis uroczystości pogrzebowych ordynata zamojskiego Jana Tomasza Zamoyskiego w kolegiacie zamojskiej w 1726 r., do którego dodano rycinę autorstwa Jakuba Labingera, ukazującą dekoracje zaprojektowane przez jezuitę Pawła Giżyckiego⁴⁵. Poziom artystyczny rycin dołączonych do opisu pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej nie jest zbyt wysoki, ustępują one znacznie wspomnianym powyżej grafikom Labingera. Bliżej im do nieco nieudolnych akwarel funeralnych reformaty Benedykta Roszkowskiego⁴⁶. Ich

autor, przemyski rytownik Johann Michael Lohmann, jest znany wyłącznie jako twórca trzech omówionych grafik oraz herbu na stronie tytułowej⁴⁷. Niemniej ich wartość dokumentacyjna jest niezaprzeczalna z uwagi na niezwykle skromny zasób ikonografii dotyczącej staropolskich pogrzebów. Niezgodności pomiędzy opisem a dołączonymi grafikami mogą świadczyć, że rytownik nie widział na własne oczy owej dekoracji, a ich przedstawienia wykonał na podstawie opisu, który nie do końca zrozumiał (stąd np. błędy w identyfikacji jednego z herbów, brak tablic z inskrypcjami), lub którejś z wersji projektowych, na co wskazywać może odmienny od opisanego wygląd ołtarza głównego.

Okazała dekoracja funeralna z okazji pogrzebu Anny z Potockich Mniszkowej jest ciekawym przyczynkiem do XVIII-wiecznych dziejów przemyskiego kościoła Dominikanów, ale też wskazuje na niezwykle ważną koegzystencję słowa i obrazu w programach treściowych nowożytnych dekoracji okazjonalnych.

pogrzebach Radziwiłłów”, w: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku. W kręgu polityki i kultury*, red. Edward Potkowski (Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989), s. 256–261; Maria Zychowicz, „«Castrum doloris» Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej, wystawione w kościele jezuitów w Nieświeżu 11 września 1747”, w: *Przeraźliwe echo trąby żałobnej do wieczności wzywającej*, s. 158–159 (kat. III 28); Hanna Osiecka-Samsonowicz, „O dwóch funeralnych fundacjach Michała Kazimierza Radziwiłła «Rybeńki»”, *Biuletyn Historii Sztuki* 82, nr 3 (2020), s. 388–397, <https://doi.org/10.36744/bhs.647>.

43. Rafał Nestorow, „Domus luctus. Oprawa uroczystości pogrzebowych Zofii z Rozwadowskich Morsztynowej w krakowskim kościele Jezuitów pw. św. św. Piotra i Pawła w 1742 roku”, w: *Praxis sine theoria*, s. 259–273.

44. Bogdan Rok, „Druki żałobne w dawnej Polsce XVI–XVIII w.”, w: *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku*, red. Henryk Suchodaj (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2001), s. 187–201.

45. *Relacya pogrzebowey apparencyi w prześwieitney kolegiacie zamoyskiej S. P. J.W. Jmści Pana ordynata Zamoyskiego Roku P. 1726 13 Marca na requizycyą różnych IMCiów temu Aktowi przytomnych, Luci publicæ komunikowana* [s.l.: s.n., po III 1726]. Chrościcki (*Pompa funebris*, s. 11, przyp. 6, 298, 303) uznał ryciny te za zaginione. Zob. też: Betlej, *Paweł Giżycki SJ*, s. 15, 30–33, 91, 98–100, 127; Betlej, Fertsch, „Jakub Labinger”, s. 200, 204, 206–207.

46. Ługowski, „Reformacka <pompa funebris>”, s. 91–108; Hanna Osiecka-Samsonowicz, „Rokokowa pompa funebris Doroty z Działyńskich Czapskiej w Pakości – dzieło Benedykta Roszkowskiego”, w: *Między Śląskiem a Italią. Studia z historii sztuki poświęcone pamięci Arkadiusza Wojtyły*, red. Andrzej Kozieł, Małgorzata Wyrzykowska (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2024), s. 113–128.

47. „Lohmann Jan Michał”, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 5, red. Janusz Derwojed (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, Wydawnictwo „Krağ”, 1993), s. 132.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrovych, Volodymyr. „Storinky istoriyi ukrayins'koho malyars'koho oseredku Peremyslyha u XVIII stolitti”. *Drohobyts'ky krayeznavchyy zbirnyk* 19–20 (2017): 236–262.
- Baczewski, Sławomir. „Ideologiczne funkcje herbu w XVII wieku. Przykłady kazań pogrzebowych”. W: *Literatura i pamięć kultury. Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznaniowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, redakcja Sławomir Baczewski, 161–190. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Bednarska, Jadwiga. *Z dziejów polskiej ilustracji panegirycznej pierwszej połowy XVII wieku*, cz. 2: *Problematyka stylistyczno-formalna polskiej panegirycznej ilustracji książkowej*. Katowice: Muzeum Śląskie, 2005.
- Betlej, Andrzej. „Baranek (i lwy). Przykłady wykorzystania znaku herbowego w dekoracjach artystycznych w XVIII wieku”. W: *Ex voto: studia dedykowane ojcu Janowi Golonce OSPPE w 75. rocznicę urodzin i w 50. rocznicę święceń kapłańskich*, redakcja Przemysław Mrozowski, Jerzy Żmudziński, 503–509. Częstochowa-Jasna Góra-Michałowice: Nakład Jasnogórskiej Fundacji Pro Patria, Wydawnictwo „Czuwajmy”, 2012.
- Betlej, Andrzej. „Castrum doloris repetitum”. W: *Praxis sine theoria. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci profesora Adama Małkiewicza. W 140-lecie powstania pierwszej katedry historii sztuki na ziemiach polskich*, redakcja Andrzej Betlej, Agata Dworzak, 271–273. Kraków: Instytut Historii Sztuki UJ, 2022.
- Betlej, Andrzej. *Paweł Giżycki SJ – architekt polski XVIII wieku*. Kraków: Societas Vistulana, 2003.
- Betlej, Andrzej, i Anna Fertsch. „Jakub Labinger – wstępne uwagi na temat jego oeuvre”. *Roczniki Humanistyczne* 49, z. 4 (2021): 199–228. <https://doi.org/10.18290/rh21694-9>.
- Borcz, Henryk. „Jak Madonna Jackowa ojców dominikanów opuściła i do katedry przemyskiej przybyła”. *Premisla Christiana* 17 (2016–2017): 135–144.
- Brzuszek, Bogdan. „Małyszko Tomasz”. W: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, redakcja Henryk E. Wyczawski, 48–49. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, 1982.
- Chrościcki, Juliusz A. „«Castris et astris». Kazania i źródła pogrzebowe jako źródła historii sztuki”. *Biuletyn Historii Sztuki* 30, nr 3 (1963): 135–144.
- Chrościcki, Juliusz A. „O antykizujących pogrzebach Radziwiłłów”. W: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku. W kręgu polityki i kultury*, redakcja Edward Potkowski, 256–261. Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.
- Chrościcki Juliusz A. *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.
- Chrościcki, Juliusz A. „Projektanci i wykonawcy katafalków z 1. poł. XVIII w.” W: *Rokoko. Studia nad sztuką 1 połowy XVIII wieku. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki zorganizowanej wspólnie z Muzeum Śląskim we Wrocławiu, Wrocław, październik 1968*, 251–274. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.
- Czarski, Bartłomiej. *Stemmaty w staropolskich ksiązkach, czyli rzecz o poezji heraldycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2012.
- Dymnicka-Wołoszyńska, Hanna. „Adam Józef Mniszek (1721–1784)”. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, redakcja Bogusław Leśnodorski, Władysław Konopczyński, 487–489. Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1976.
- Frazik, Józef T. „Budowniczowie i artyści na usługach franciszkanów przemyskich od XVI–XVIII wieku na tle kościoła i jego wyposażenia”. *Biuletyn Historii Sztuki* 37, nr 4 (1975): 312–334.
- Frazik, Józef T. „Kościół i klasztor Dominikanów w Przemyśle”. *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury* 19 (1985): 77–98.
- Frazik, Józef T. „Pompa funebris w ziemi przemyskiej”. *Przemyskie Zapiski Historyczne* 3 (1985): 77–98.
- Frazik, Józef T. „Znaczenie źródłowe tzw. Kroniki Kolkiewicza z połowy XVII w.”. *Przemyskie Zapiski Historyczne* 4–5 (1987): 35–54.
- Grochała, Anna. „Dekoracja na egzekwiach za księcia Michała Serwacego Wiśniowieckiego w kościele Jezuitów w Krzemieńcu 4 lipca 1745”. W: *Przeraźliwe echo trąby żalosnej do wieczności wzywającej. Śmierć w kulturze dawnej Polski od średniowiecza do końca XVIII wieku*, redakcja Przemysław Mrozowski, 156–157 (kat. III 26). Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2000.
- Górska, Magdalena. „The Definition of the Emblem: Models and Norms of the Genre. The Polish Perspective”. Tłumaczenie Benjamin Koschalka. W: *Non-Classical Genres. Theory and Practice*, redakcja Joanna Krauze-Karpińska, Magdalena Piskala, 149–162. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2022.
- Górska, Magdalena. „Dwór i familia. Wizerunek magnaterii w dekoracji okazjonalnej XVIII stulecia”. W: *Dwory magnackie w XVIII wieku. Rola i znaczenie kulturowe*, redakcja Teresa Kostkiewiczowa, Agata Roćko, 111–136. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2006.
- Górska, Magdalena. „Ut pictura emblema? Teoria i praktyka”. W: *Ut pictura poesis / Ut poesis pictura. O związkach literatury i sztuk wizualnych od XVI do XVIII wieku*, redakcja Alicja Bielak, opieka naukowa Paweł Stępień, 31–46. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 10: *Miasto Przemyśl*, redakcja Jakub Sito, z. 1: *Zespoły sakralne*, opracowanie Piotr Krasny, Jakub Sito, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2004.

- Klebowicz, Grzegorz. „Klasztory w przestrzeni miejskiej Przemysła od średniowiecza do lat osiemdziesiątych XVIII stulecia”. W: *Historia, ludzie i miejsca. Księga pamiątkowa Profesora Henryka Gapskiego*, redakcja Robert Kozyrski, 344–362. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019.
- Klebowicz, Grzegorz. *Parafie i wspólnoty zakonne (archi)diecezji przemyskiej XIV–XXI w.* Przemysł: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemysłu, 2020.
- Krochmal, Jacek. „Kościoły katolickie w Przemysłu w latach 1375–1412”. *Rocznik Przemyski* 32, z. 1 (1996): 3–19.
- Krochmal, Jacek. „Przemyskie testamenty staropolskie”. *Rocznik Historyczno-Archiwalny* 6 (1989): 132–160.
- Kuran, Michał. „Obraz i słowo w kazaniu Aleksandra Dubowicza pod tytułem «Wyprawienie osoby...» upamiętniającym postać Janusza Skumina Tyszkiewicza”. *Terminus* 14, z. 15 (2012): 119–135.
- Link-Lenczowski, Andrzej, i Ewa Szklarska. „Potocki Michał (zm. 1749)”. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 28, redakcja Emanuel Rostworowski, 97–101. Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1984–1985.
- „Lohmann Jan Michał”. W: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*. *Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 5, redakcja Janusz Derwojed, 132. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, Wydawnictwo „Krağ”, 1993.
- Ługowski, Piotr. „Reformacka «pompa funebris» Benedykta Roszkowskiego”. *Rocznik Historii Sztuki* 40 (2020): 91–108. <https://doi.org/10.24425/rhs.2020.136895>.
- Malczewski, Jacek. *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku. Powstanie, zagospodarowanie, układy przestrzenne*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006.
- Motylewicz, Jerzy. *Spółeczeństwo Przemysła w XVI i XVII wieku*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005.
- Motylewicz, Jerzy. *Spółeczeństwo Przemysła w XIV–XVIII wieku*, t. 2. Przemysł: Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, 2022.
- Motylewicz, Jerzy. „Uroczystości pogrzebowe w Przemysłu w XVI i XVII wieku”. *Kresy Południowo-Wschodnie. Rocznik Przemyskiego Centrum Kultury i Nauki Zamek* 3–4, z. 1 (2005–2006): 175–184.
- Nestorow, Dagny, i Rafał Nestorow. *Założenia dworsko-ogrodowe na terenie dawnego województwa lwowskiego*, t. 1: *Powiaty dobromilski, mościski, przemyski*. Kraków: Wydawnictwo Attyka, 2024.
- Nestorow, Rafał. „Domus luctus. Oprawa uroczystości pogrzebowych Zofii z Rozwadowskich Morsztynowej w krakowskim kościele Jezuitów pw. św. św. Piotra i Pawła w 1742 roku”. W: *Praxis sine theoria. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci profesora Adama Malkiewicza. W 140-lecie powstania pierwszej katedry historii sztuki na ziemiach polskich*, redakcja Andrzej Betlej, Agata Dworzak, 259–273. Kraków: Instytut Historii Sztuki UJ, 2022.
- Nestorow, Rafał. „«Magna pompa et splendido apparatu». Ceremonia pogrzebowa Adama Mikołaja Sieniawskiego we Lwowie i Brzeżanach w r. 1726”. W: *Sztuka kresów wschodnich. Tom 6*, redakcja Andrzej Betlej, Piotr Krasny, 225–241. Kraków: Instytut Historii Sztuki UJ, 2006.
- Osiecka-Samsonowicz, Hanna. „Królewskie egzekwie w warszawskim kościele kapucynów w XVIII w.”. *Biuletyn Historii Sztuki* 83, nr 3 (2021): 569–611. <https://doi.org/10.36744/bhs.1058>.
- Osiecka-Samsonowicz, Hanna. „Magia życia i śmierci w pogrzebowym teatrum w Rzeczypospolitej w XVIII wieku”. W: *Oświecenie nieoświecone. Człowiek, natura i magia*, redakcja Danuta Kowalewska, Agata Ročko, Filip Wolański, 115–125. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2018.
- Osiecka-Samsonowicz, Hanna. „O dwóch funeralnych fundacjach Michała Kazimierza Radziwiłła «Rybeńki»”. *Biuletyn Historii Sztuki* 82, nr 3 (2020): 388–397. <https://doi.org/10.36744/bhs.647>.
- Osiecka-Samsonowicz, Hanna. „Rokokowa pompa funebris Doroty z Działyńskich Czapskiej w Pakości – dzieło Benedykta Roszkowskiego”. W: *Między Śląskiem a Italią. Studia z historii sztuki poświęcone pamięci Arkadiusza Wojtyły*, redakcja Andrzej Koziół, Małgorzata Wyrzykowska, 113–128. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2024.
- Osiecka-Samsonowicz, Hanna. „«Z wielką pompą do nieba» – pogrzebowe «theatrum» w Rzeczypospolitej w XVIII wieku”. *Rocznik Historii Sztuki* 44 (2019): 205–214. <https://doi.org/10.24425/rhs.2019.131209>.
- Pelc, Janusz. *Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*. Kraków: Universitas, 2002.
- Polaczek, Janusz. „Mikołaj Tereński (1723–1790). Malarz epoki późnego baroku”. *Galicja. Kultura – Tradycja – Współczesność* 2, nr 1 (2001): 259–268.
- Polaczek, Janusz. „O Mikołaju Tereńskim raz jeszcze. Kontekst historyczno-artystyczny portretu zbiorowego rodziny Krasickich”. *Przemyskie Zapiski Historyczne* 23 (2021): 155–170.
- Polaczek, Janusz, i Andrzej Ryszkiewicz. „Na pograniczu kultur. Ks. Mikołaj Tereński (1723–1790) – barokowy malarz przemyski”. W: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. Stanisław Stępień, 379–396. Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu, 1994.
- Popiołek, Bożena. „«Szlachcic na funkcji». Inwentarze ruchomości Władysława Charczowskiego jako świadectwo zmian mentalnych i kulturowych wśród szlachty w XVIII wieku”. *Saeculum Christianum* 29, nr 2 (2022): 199–217. <https://doi.org/10.21697/sc.2022.29.2.15>.

- Rok, Bogdan. „Druki żałobne w dawnej Polsce XVI–XVIII w.”. W: *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku*, redakcja Henryk Suchodaj, 187–201. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2001.
- Rożek, Michał. „Petroni (Pedroni) Vincenzo”. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, redakcja Emanuel Rostworowski, 689. Kraków–Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1989.
- Ryszkiewicz, Andrzej. *Polski portret zbiorowy*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961.
- Ryszkiewicz, Andrzej. „Portret rodziny Krasickich z 1753 roku i jego twórca”. *Biuletyn Historii Sztuki* 18, nr 2 (1956): 224–239.
- Ryszkiewicz, Andrzej, i Janusz Polaczek. *Mikołaj Tereński. Malarz przemyski epoki późnego baroku*. Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu, 2006.
- Salaterski, Stanisław. „Katalog prałatów i kanoników kapituły św. Małgorzaty P.M. w Nowym Sączu (1448–1791)”. *Nasza Przyszłość* 80 (1993): 169–224.
- Skwara, Marek. *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1999.
- Sobczyńska-Szczepańska, Mirosława. „The Obsequies of the Nobleman Stefan Krzucki and His Extraordinary Catafalque”. W: *Court, Nobles and Festivals. Studies on the Early Modern Visual Culture*, redakcja Oskar Rojewski, Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, 155–164. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019.
- Trajdos, Tadeusz M. „Dominikanie w średniowiecznej diecezji przemyskiej”. *Przemyskie Zapiski Historyczne* 21 (2017): 43–112.
- Walicki, Michał, Władysław Tomkowicz, i Andrzej Ryszkiewicz. *Malarstwo Polskie. Manieryzm. Barok*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1971.
- Zawitkowska, Wioletta. „Święty Jacek Odrowąż i jego związki z Przemyślem”. W: *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, redakcja Antoni Barciak, 57–75. Katowice: Wydawnictwo PAN, 2008.
- Žuromskaitė, Brigita. „Nieznana erudytką Rzeczypospolitej Anna z Potockich Mniszkowa – obraz XVIII-wiecznej kobiety”. W: *Oczekiwania kobiet i wobec kobiet. Stereotypy i wzorce kobiecości w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, redakcja Bożena Płonka-Syroka, Janina Radziszewska, Aleksandra Szlagowska, 277–286. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2007.
- Zychowicz, Maria. „«Castrum doloris» Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej, wystawione w kościele jezuitów w Nieświeżu 11 września 1747”. W: *Przeraźliwe echo trąby żałosnej do wieczności wzywającej. Śmierć w kulturze dawnej Polski od średniowiecza do końca XVIII wieku*, redakcja Przemysław Mrozowski, 158–159 (kat. III 28). Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2000.
- Zychowicz, Maria. „Dekoracje na pogrzebie Anny Mniszkowej w kościele dominikanów w Przemysłu”. W: *Przeraźliwe echo trąby żałosnej do wieczności wzywającej. Śmierć w kulturze dawnej Polski. Od średniowiecza do końca XVIII wieku*, redakcja Przemysław Mrozowski, 160 (kat. III 29). Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2000.

SUMMARY

“A Graveyard Bed Has Fate Made for Madam Standard-Bearer.” The Setting of the Funeral Ceremonies of Anna Mniszek née Potocka Held in the Dominican Church in Przemyśl in 1758 by Rafał Nestorow.

The article discusses the visual setting and the ideological programme of the funeral ceremonies held in the Dominican church in Przemyśl in the year 1758 in connection with the interment of Anna Mniszek née Potocka, wife of the Court Standard-Bearer of the Crown. The description of the funeral with the appendix of three prints made by the Przemyśl engraver Johann Michael Lohmann and showing the occasional decoration in the Przemyśl church belongs to the few extant printed documents of this kind originating from the territory of the 18th-century Commonwealth of Poland and Lithuania. Although for many years mentioned in specialist literature, these decorations have so far not been discussed in detail, neither in terms of their artistic quality nor their ideological content. The current article presents an analysis of the extensive heraldic and literary programme of the funeral decoration, whose the authorship has been linked with Father Tomasz Aleksander Małyszko (d. 1801). The artistic setting of the funeral, in turn, has been ascribed to the Przemyśl painter

Mikołaj Tereński (1718/1719–1790). The imposing ephemeral architecture whose construction was occasioned by the funeral of Anna Mniszek née Potocka is not only an interesting addendum to the 18th-century history of the no longer extant Dominican church in Przemyśl, but also points to the extremely significant coexistence of the word and the image in the ideological content of funeral decorations in the early modern era.

BIOGRAPHICAL NOTE

Rafał Nestorow is a historian of art holding a doctoral degree in the Humanities, an assistant professor in the Catalogue of Art Monuments in Poland Unit of the Institute of Art, Polish Academy of Sciences. His research interests revolve around early modern art of the 18th century and cultural heritage in the broad sense, especially architecture and garden art.

NOTA BIOGRAFICZNA

Rafał Nestorow, historyk sztuki, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Pracowni Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół sztuki nowożytnej wieku XVIII i szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, w szczególności architektury i sztuki ogrodowej.